

**NVO ZIŅOJUMS
PAR ILGTSPĒJĪGU ATTĪSTĪBU
LATVIJĀ**

Rīga, 2007

NVO ZIŅOJUMS PAR ILGTSPĒJĪGU ATTĪSTĪBU LATVIJĀ tapis sadarbojoties vides nevalstiskajām organizācijām Latvijā, ar īpašu ieguldījumu no Latvijas zaļās kustības, Liepājas zaļā centra, Makšķernieku asociācijas, Mežaparka attīstības biedrības, Fonda Krustceles, Latvijas dabas fonda, Zaļās brīvības, Ekotūrisma asociācijas, Latvijas biogāzes asociācijas un Latvijas zemes draugiem.

Ziņojumu apkopoja un sagatavoja:

Jānis Brizga

Biedrība „Zaļā brīvība”

Meža iela 4, Rīga, LV-1048

Tel./Fakss: +(371) 67 603 806

E-pasts: janis@zb-zeme.lv

Ziņojums tapis ar atbalstu no

Vides Ministrijas

Ziemeļvalstu ministru padomes

Friedrich Ebert Stiftung

Saturs

Kopsavilkums.....	4
Saīsinājumi	6
Ievads	7
1. Ilgtspējīgas attīstības pamatnostādņu sagatavošanas process	8
1.1. IAP nepieciešamība	8
1.2. IAP izstrādē izmantotā pieeja	8
1.3. Izstrādes procesa vadība.....	9
1.4. Sabiedrības līdzdalība un iniciatīvas.....	10
1.5. Secinājumi un rekomendācijas	11
2. IAP saturs un ieviešana.....	12
2.1. IA Mērķi.....	12
2.2. Horizontālā integrācija	13
2.3. Vertikālā integrācija - saskaņa ar starptautiskajiem mērķiem	15
2.4. Secinājumi un rekomendācijas	16
3. Ieviešana	17
3.1. Institucionālā sistēma.....	17
3.2. Ilgtspējīga attīstība Latvijas normatīvos.....	18
3.3. IA vietējā līmenī	19
3.4. Sabiedrības izglītošana.....	20
3.5. Monitorings, novērtēšana, atskaites un kontrole.....	20
3.6. Indikatoru pārskati.....	21
3.7. IAP nākotne	22
3.8. Secinājumi un rekomendācijas	22
4. IA indikatoru pārskats.....	24
4.1. Agregētie indikatori	24
4.2. Ilgtspējīgas attīstības izvērtējums	26
4.2.1. Ekonomika	27
4.2.2. Dabas kapitāls.....	27
4.2.3. Sociālais kapitāls.....	27
4.3. Secinājumi	28

Kopsavilkums

Ilgospējīga attīstība ir kolektīvs process, ko nav iespējams sasniegt kādai atsevišķai valstij vienai pašai, bet progress ceļā uz ilgtspējīgu attīstību nav sagaidāms, kamēr ikviena valsts neīsteno darbu ilgtspējības nodrošināšanai. Nacionālās ilgtspējīgas attīstības stratēģijas ir viens no šādiem soļiem, ko daudzas valstis ir spērušas. Arī Latvija 2002.gadā Johannesburgas pasaules valstu galotņu sanāksmes gaidās sagatavoja un pieņēma Latvijas ilgtspējīgas attīstības pamatnostādnes.

Šajā ziņojumā Latvijas nevalstiskās vides organizācijas ir sniegušas savu vērtējumu par to, kā Latvijā notika ilgtspējīgas attīstības pamatnostādņu sagatavošana, kāds ir to saturs un kā nodrošināt to ieviešanu. Tāpat vides NVO piedāvā savu skatījumu par valstiskās rīcības efektivitāti uzraugot pamatnostādņu ieviešanu un izvērtēšanu, lai virzītos uz ilgtspējīgu attīstību kopumā.

Ziņojums ir sagatavots izmantojot Eiropas Komisijas Rokasgrāmatā nacionālo ilgtspējīgas attīstības stratēģiju izvērtēšanai¹ piedāvāto metodiku un jautājumu loku, tos piemērojot Latvijas situācijai. Šis ziņojuma ir tapis iesaistoties pārstāvjiem no vairākām vides nevalstiskajām organizācijām: Latvijas zaļā kustība, Liepājas zaļais centrs, Makšķernieku asociācija, Mežaparka attīstības biedrība, Fonds Krustceles, Latvijas dabas fonds, Zaļā brīvība, Ekotūrisma asociācija, Latvijas biogāzes asociācija. Ziņojums tapis ar Vides Ministrijas finansiālu atbalstu.

Galvenie secinājumi un rekomendācijas:

- IA plānošanas procesam ir jābūt cikliskam un pārmantojamam. Jauno IA Vadlīniju izstrādē ir jābalstās uz iepriekšējo pieredzi darbā ar IAP, kā arī uz pieredzi citās valstīs un vietējā līmenī. IAP izstrādei ir jābūt balstītai uz Latvijas attīstības analīzi, ilgtspējīgas attīstības koncepcijas saturu un Eiropas Savienībā un ANO aprobētām pieejām.
- Jāveido efektīva IA stratēģijas ieviešanas un uzraudzības sistēma:
 - Skaidri jānosaka IA Padomes vieta un funkcijas un jānodala atbildības starp dažādām padomēm, kuru apskatāmo jautājumu lokā ir ilgtspējīga attīstība un kurām jānodrošina saskaņa starp IA vadlīnijām un valdības rīcībām / normatīvajiem aktiem;
 - padomei jābūt neatkarīgai no vienas ministrijas interesēm, bet jāapvieno visas valdības darbību;
 - padomē ir jānodrošina dažādu sabiedrības sektoru pārstāvniecība, bet nevalstisko organizāciju pārstāvjiem ir jābūt izvēlētiem demokrātiskā un caurskatāmā veidā;
 - padomei jārīkojas proaktīvi, nākot klajā ar jaunām iniciatīvām.
- Stratēģijas izstrādes procesā ir jānodrošina plaša sabiedrības līdzdalība:
 - stratēģijas izstrādei jābūt zinātniski pamatotai;
 - jāveido darba grupas, kurās jau no izstrādes pirmsākumiem ir iesaistītas dažādas interešu grupas;
 - jānodrošina stratēģijas sabiedriskā apspriešana klātienē sanāksmēs;
 - rakstveidā jānodrošina skaidrojumi un pamatojums priekšlikumu iekļaušanai vai noraidīšanai;
 - jānodrošina sabiedrības līdzdalības veicināšanai un organizēšanai nepieciešamie resursi, gan materiālie, gan cilvēkresursi;
 - IA stratēģijas apspriešanā ir jāiesaista arī plašāka sabiedrība – izmantojot masu saziņas līdzekļus, sabiedriskās apspriedes un IT tehnoloģijas;
 - jānodrošina vietējā līmeņa jeb pašvaldību līdzdalība IA stratēģijas izstrādē.
- Formulēt skaidru vīziju, izvirzīt mērķus un definēt prioritātes to sasniegšanai:

¹ Peer Review Improvement through Mutual Exchange on Sustainable Development: A guidebook for peer reviews of national sustainable development strategies

- Jārada skaidra IA vīzija, norādot virzienu un ceļus kā tur nokļūt, kā arī jāiekļauj skaidrs vērtējums par to, kur mēs šai ceļā esam pašlaik;
- Jānosaka stratēģiskās prioritātes, kuras balstītas uz starptautiskajām saistībām, nacionālo IA vīziju, nodrošinot integrāciju starp trīs IA kapitāla formām;
- IA vadlīnijām ir jākalpo par līdzekli vienotas IA definīcijas un izpratnes radīšanā gan valsts pārvaldē, gan sabiedrībā kopumā.
- Nodrošināt nacionālo mērķu sasaisti ar starptautiskajiem mērķiem:
 - Jānodrošina ciešāka saite ar starptautiskajiem un ES IA mērķiem un virzieniem, tai skaitā ņemot vērā Johannesburgā nospraustajiem un Tūkstošgades attīstības mērķiem ir jābūt integrētiem IA vadlīnijās.
- Priekšlikumi prioritārajiem risināmajiem jautājumiem:
 - IA vadlīnijām jārisina arī jautājumi, kas saistīti ar ilgtspējīgiem patēriņa un ražošanas modeļiem, attīstības sadarbību un kultūru.
- IA vadlīniju forma:
 - Jābūt skaidri noteiktam laika grafikam tās izpildei, atbildīgajiem un naudas līdzekļiem;
 - Jānodrošina ciešāka saite starp IAP mērķiem un IA indikatoriem. Jāizvēlas daži būtiskākie indikatori vai jāizveido kompleksa IA indekss, kas parādītu kopējo progresu un tendences ceļā uz IA;
 - Jāpievērš lielāka uzmanība kvalitatīvajiem indikatoriem, tādiem kas atspoguļotu sabiedrības vērtību izmaiņas un izmaiņas patēriņa un ražošanas modeļos.
- Jānodrošina efektīva IA vadlīniju ieviešana:
 - Jānosaka skaidrs laika grafiks un atbildīgās institūcijas vai amatpersonas IA vadlīniju izvērtēšanai;
 - Visām nozaru ministrijām ir jāizveido rīcības plāni IA vadlīniju ieviešanai. Līdzīgi plāni ir jāveido arī vietējā līmenī;
 - Jānodrošina informācijas apmaiņa un rīcību koordinācija starp nacionālo un vietējo līmeni, šai procesā iesaistot gan vietējās pašvaldības, gan biznesa un NVO pārstāvjus;
 - Jāizstrādā un jāievieš IA vadlīniju komunikācijas plāns;
 - IA indikatoru ziņojumi ir jā sagatavo arī vienkāršotā plašākai sabiedrībai uztveramā veidā, nodrošinot to plašāku komunikāciju sabiedrībā.

Saīsinājumi

ANO – Apvienoto Nāciju Organizācija

APSL - Attīstības plānošanas sistēmas likums

IA – Ilgtspējīga attīstība

IAP – Ilgtspējīgas attīstības pamatnostādnes

MK – Ministru Kabinets

PPSAP - Politikas plānošanas sistēmas attīstības pamatnostādnes

RAPLM - Reģionālās attīstības un pašvaldību lietu ministrija

SVID – stiprās un vājās puses, iespējas un draudi

TAI – Tautas attīstības indekss

VARAM - LR Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrija

VSS – Valsts sekretāru sanāksme

Ievads

Ar jēdzienu "ilgtspējīga attīstība" klasiski saprot 1987.gadā Vides un Attīstības komisijas publikācijā *Mūsu kopīgā nākotne* jeb tā dēvētajā Bruntlandes komisijas ziņojumā sniegto definīciju - "ilgtspējīga attīstība ir tāda attīstība, kas ļauj apmierināt tagadnes vajadzības, neapdraudot nākošajām paaudzēm iespējas apmierināt viņu vajadzības". Lai gan šī definīcija atstāj daudz neskaidrību un vietu brīvai interpretācijai, tomēr tā ietver nepieciešamību pēc sociālā taisnīguma, ekoloģiskās integritātes un ekonomiskās attīstības gan tagad, gan nākotnē.

Kas notika Rio?

Bruntlandes ziņojuma iedvesmota, 1992.gada 3.-14. jūnijā Riodežaneiro norisinājās Apvienoto Nāciju Organizācijas konference par Vidi un attīstību, kurā valstu vadītāji pieņēma vairākas starptautiskas vienošanās, tai skaitā Deklarāciju par Vidi un attīstību un Rīcības programmu ilgtspējīgas attīstības īstenošanai jeb *Agenda 21*. Rio konferences mērķis bija mēģinājums rast jaunus un vienlīdzīgus globālās sadarbības veidus, veidojot jaunus sadarbības līmeņus valstu, lielāko valsts bloku un cilvēku starpā, kopīgi panākot tādas starptautiskās vienošanās, kas respektē visu intereses. *Agenda 21* ieviešana nodrošinātu pietiekamu vides aizsardzību un izskaustu nabadzību, risinot sociālās un ekonomiskās attīstības jautājumus. Citu starpā, Agenda 21 paredz, ka valstis izstrādā savas nacionālās ilgtspējīgās attīstības stratēģijas². Savukārt 1997.gada ANO Ģenerālās asamblejas Speciālā sesija nosprauda mērķi, ka nacionālās ilgtspējīgas attīstības stratēģijas valstīm ir jāpieņem līdz 2002.gadam.

Pēc 10 gadiem

2002.gadā valstu vadītāji tikās *Pasaules samītā par ilgtspējīgu attīstību* jeb Rio+10, kur, pamatojoties uz valstu iesniegtajiem pārskatiem, tika izvērtēts progress ceļā uz ilgtspējīgu attīstību un Agenda 21 ieviešana. Secinājumi rādīja, ka pēc 1992.gada konferences vide ir turpinājusi degradēties, turklāt daudzas nozīmīgas vides problēmas ir saistītas ar sociāli ekonomisko attīstību. Johannesburgā valstu vadītāji vēlreiz apliecināja nepieciešamību izstrādāt un 2005. gadā uzsākt nacionālo ilgtspējīgas attīstības stratēģiju ieviešanu³.

2001.gadā tika sagatavota arī Eiropas Savienības Gēteborgas Ilgtspējīgas attīstības stratēģija. Bet 2003.gada Eiropas Savienības Pavasara Samits nolēma, „lai izpildītu visas Gēteborgas stratēģijā noteiktās reformas, Eiropas Savienības institūcijām un tās dalībvalstīm ir jāveic darbības, kas uzlabotu pastāvošo procesu, stratēģiju un instrumentu efektivitāti un saskaņotību”.

Tuvojoties Johannesburgas Samitam, 2002.gadā arī Latvijas valdība izstrādāja ziņojumu par ilgtspējīgu attīstību un nacionālo stratēģiju – Latvijas ilgtspējīgas attīstības pamatnostādnes. Tagad ir pagājuši 5 gadi, kopš šī stratēģija darbojas un šajā ziņojumā Latvijas nevalstiskās vides aizsardzības organizācijas novērtē procesu, kādā šī stratēģija tika sagatavota, kāds ir tās statuss un kā ir veicies ar tās ieviešanu. Šī novērtējuma mērķis ir arī veicināt un uzlabot topošo ilgtspējīgas attīstības vadlīniju izstrādi, kas nākotnē aizstās ilgtspējīgas attīstības pamatnostādnes.

Tai pašā laikā arī valdība ir veikusi savu novērtējumu par ilgtspējīgas attīstības stratēģiju ieviešanu Latvijā. Šis ziņojums ir iesniegts Eiropas Komisijā.

² Agenda 21 sadaļa 8.7: “Valdībām, sadarbībā ar starptautiskām organizācijām un balstoties uz Konferencē pieņemto lēmumu un īpaši Agenda 21, ir jāizstrādā nacionālās ilgtspējīgās attīstības stratēģijas”.

³ Johannesburgas ieviešanas plāns, Sadaļa H§162(b): valstīm vajag “veikt nekavējošus soļus nacionālo ilgtspējīgas attīstības stratēģiju formulēšanā un izstrādāšanā un līdz 2005.gadam uzsākt to ieviešanu”.

1. Ilgtspējīgas attīstības pamatnostādņu sagatavošanas process

Ilgtspējīgas attīstības (IA) stratēģiju izstrādi nosaka gan valstu starptautiskās vienošanās, gan arī nepieciešamība pēc globālas rīcības ilgtspējīgas attīstības veicināšanā. Šādas stratēģijas pēdējos gados ir izveidotas lielā daļā valstu visos kontinentos. Eiropas Savienības (ES) valstis šai ziņā ir līderes, jo IA stratēģija ir izstrādāta ne tikai ES kopumā, bet arī lielākajai daļai tās dalībvalstu. Arī Latvijas IA pamatnostādņu izstrādi lielā mērā ir noteikuši starptautiskie procesi un notikumi ES.

1.1. IAP nepieciešamība

2001.gada beigās MK akceptēja Konceptiju par IA Padomes izveidi. Konceptijā ir atsauces gan uz RIO deklarāciju, kas valstīm uzliek par pienākumu izstrādāt IA stratēģijas, gan uz ES iestāšanās sarunām, kas IA izvirza par priekšnosacījumu veiksmīgam iestāšanās procesam. Tiek norādīts, ka „Eiropas līgums prasa, lai Latvija veidotu un īstenotu tādu attīstības politiku, kurā valda ilgtspējīgas attīstības principi un kurā visā pilnībā iestrādāti vides apsvērumi”. Ilgtspējīgas attīstības jautājumi bija arī ietverti Eiropas Komisijas Asociācijas komitejas darba kārtībā sarunās ar Latviju. Bez tam Latvija ir arī iesaistījusies Baltic 21 procesā, kas ir uz ilgtspējīgu attīstību vērsta reģionāla iniciatīva valstīm Baltijas jūras sateces baseinā. Konceptijā par IA Padomi ir arī teikts, ka „augstāk minētie starptautiskie un nacionālie dokumenti un reģionālie procesi nosaka nepieciešamību Latvijai līdz Johannesburgas konferencei 2002. gada septembrī izstrādāt Nacionālo ilgtspējīgas attīstības stratēģiju laika posmam līdz Rio+20 - 2012.gadam, kad paredzēta nākošā Rio deklarācijas izpildes izvērtēšana.”

Tomēr par galveno iemeslu IAP izstrādei ir jāmin nevis lēmumu pieņēmēju vēlme Latvijā īstenot uz ilgtspējīgu attīstību virzītu politiku, bet vēlme integrēties ES. To arī atzīst paši procesa veidotāji: „Ja netiks formalizēts ilgtspējīgas attīstības process Latvijā, tad netiks savlaicīgi izstrādāta Nacionālā ilgtspējīgas attīstības stratēģija, kā arī sagatavots kvalitatīvs ziņojums ANO Vispasaules konferencē Johannesburgā 2002.g. septembrī. Ņemot vērā to, ka ES ir aktīva līdzdalībniece ilgtspējīgas attīstības procesā, un, gatavojoties Johannesburgas konferencei, lielā mērā vada šo procesu visā Eiropas reģionā, Latvijas atpalcība ilgtspējīgas attīstības principu ieviešanā savlaicīgā atskaišu sagatavošanā var ievērojami kaitēt Latvijas integrācijai ES.” Kā otru būtiskāko faktoru var minēt ANO IA konferenci jeb Rio+10 Samitu Johannesburgā, kur Latvijai, līdzīgi kā citām valstīm, vajadzēja atskaitīties par sasniegto ceļā uz ilgtspējīgu attīstību. IAP izstrāde bija viens no apliecinājumiem, ka Latvija strādā ar IA jautājumiem.

1.2. IAP izstrādē izmantotā pieeja

IA institucionālo sistēmu parasti veido starpministriju padome. Taču dažās valstīs, piemēram, Itālijā, Slovēnijā un Īrijā, ilgtspējīgās attīstības jautājumi ir vienas ministrijas pakļautībā, kas to koordinē ar citām ministrijām. Atšķirīgas pieejas ir arī sabiedrības līdzdalībai.

Nacionālais RIO+10 ziņojums

Gatavojoties Johannesburgas Samitam, valdības visā pasaulē gatavoja ne tikai nacionālās stratēģijas, bet arī nacionālos ziņojumus par paveikto pēdējo 10 gadu laikā. Arī Latvijā VARAM vadībā tapušais Rio+10 ziņojums ir viens no tiem. Nepieciešamība atskaitīties ANO IA procesam ir arī jāuzskata par galveno iemeslu nacionālā ziņojuma izstrādē, līdzīgi kā pašu Pamatnostādņu izstrāde. Taču šo dokumentu sagatavošanu nevar saistīt ar politisko konsensu par Latvijas virzību uz IA.

Par nacionālo ziņojumu savā recenzijā interneta portālam politika.lv LU asociētais profesors, ģeoloģijas dr. Valdis Segliņš raksta: „Ziņojums ir tradicionāls ierēdņu skatījums uz problēmām – jauni cilvēki ir apguvuši zināmas atskaitīšanās sistēmas kārtību, pārvalda pamatinformācijas plūsmas un spēj ļoti īsā laikā veidot selektīvas datu kopas un tekstu izlases, kas, salīdzinājumā ar iepriekšējo ziņojuma uzmetumu, ir kļuvušas vienkāršākas un pārskatāmākas.” Šeit autoram noteikti var piekrist, tomēr nacionālais ziņojums arī nesniedz atbildi uz jautājumu, vai Latvijā kopumā ir vērojama virzība uz ilgtspējīgu attīstību un ja nē, tad kādas ir galvenās risināmās problēmas.

Agenda 21 nosaka 8 grupas, kurām ir jābūt iesaistītām IA procesā - zemnieki, sievietes, jaunieši un bērni, nevalstiskās organizācijas, vietējās pašvaldības, pamattautības, zinātne un business un rūpniecība. Daļā valstu šo grupu pārstāvji ir iekļauti IA padomes sastāvā, taču citās valstīs IA padomē darbojas tikai valsts pārvaldes institūciju pārstāvji, bet sociālie partneri veido savu neatkarīgu forumu ilgtspējīgas attīstības procesu uzraudzībai. Jebkurā gadījumā, sociālie partneri spēlē būtisku lomu ilgtspējīgas attīstības plānošanā un ieviešanā.

Latvijā IAP izstrādi ierosināja un vadīja VARAM, taču institucionālo struktūru, kas ir atbildīga par IA izstrādi un ieviešanu, veido IA Padome, kas laika gaitā ir piedzīvojusi vairākas pārvērtības. MK piedāvātā koncepcija IA Padomes izveidei paredzēja 4 iespējamās IA Padomes darbības variantus: (1) Nacionālā IA Padome darbojas Ministru prezidenta vadībā ar sekretariātu pie Valsts kancelejas vai Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrijas (VARAM), (2) Nacionālā IA Padome darbojas VARAM vadībā ar sekretariātu pie VARAM, (3) Nacionālās IA Padomes darbu koordinē Padomē iekļautie ministri rotācijas kārtībā un (4) Nacionālā IA Padome darbojas pie Valsts Prezidenta kancelejas.

No minētajiem variantiem MK izvēlējās 1. variantu ar sekretariātu pie VARAM un 2002.gada 5.martā⁴ tika pieņemts IA Padomes nolikums. Jaunizveidotajai Padomei līdz Johannesburgas Samitam bija jāizstrādā un jāiesniedz MK apstiprināšanai *Latvijas nacionālais ziņojums un Nacionālā ilgtspējīgas attīstības stratēģija jeb Ilgtspējīgas attīstības pamatnostādnes*. Padomes uzdevums bija koordinēt un politiski virzīt šo pamatnostādņu izstrādi. Ņemot vērā, ka to vadīja premjers un tajā bija iesaistīti arī ekonomikas, labklājības un vides ministri, Padomes darbības līmenis teorētiski bija pietiekams integrētas stratēģijas izstrādei. Diemžēl prakse izrādījās savādāka un atšķīrās no teorijas.

IAP tika veidotas par pamatu ņemot jau esošos nozaru stratēģiskos dokumentus ar vides aizsardzību, sociālo un ekonomisko attīstību saistītajās jomās, līdz ar to var uzskatīt, ka IAP izstrāde daļēji bija balstīta uz iepriekšējiem pētījumiem konkrētajās sfērās. Tomēr kā būtisks trūkums jāuzsver tas, ka netika veikts šo nozaru stratēģiju izvērtējums, turklāt nozaru dokumenti piedāvā sektoriālu skatījumu uz problēmām un to risinājumiem – tie ir balstīti uz atšķirīgiem pamat pieņēmumiem un principiem, tādēļ nozaru stratēģiju apvienošana vienā dokumentā nesniedz integrētu skatījumu uz ilgtspējīgas attīstības problemātiku.

Pozitīva prakse bija apaļie galdi, kas tika organizēti par dažādiem tematiskajiem jautājumiem, piesaistot dažādu nozaru ekspertus un izvērtējot sasniegto progresu IA jomā. Diemžēl apaļo galdu diskusiju rezultāti tika izmantoti gatavojot nacionālā Rio+10 ziņojuma sagatavošanā, bet praktiski netika izmantoti IAP izstrādē.

1.3. Izstrādes procesa vadība

IAP izstrādi vadīja VARAM, taču tam nebija viennozīmīga politiskā atbalsta valdībā kopumā. IAP izstrāde vairāk tika formulēta kā Latvijas pienākums un nepieciešamais ieguldījums ANO virzītajam procesam ceļā uz IA, taču IAP loma un potenciāls nacionālās attīstības jomā netika pietiekami novērtēts. Trūkstot stingrai politiskai gribai virzīt IA procesu nacionālā līmenī, IAP bija liels risks kļūt par „kārtējo” stratēģisko dokumentu, kas „nonāk plauktos”.

Teorētiski IA Padomei bija jābūt tai, kas koordinē IAP izstrādi. IA Padomes pirmajā sēdē tika nolemts, ka „jāizveido darba grupa, paredzot arī līdzekļus zinātnieku piesaistei. Praktisko darba grupas koordināciju varētu veikt ... Vides ministrija. Jāparedz cieša sadarbība ar Valsts prezidentes biroju.” Taču patiesībā Padomes loma IAP izstrādē bija nenozīmīga.

IAP izstrādes praktisko darbu veica VARAM Stratēģijas un koordinācijas departaments, bet procesu vadīja ministrijas valsts sekretāra vietnieks. Starpinstitūciju darba grupas netika izveidotas un IAP izstrādes laikā praktiski netika nodrošināta citu ministriju, valsts pārvaldes institūciju vai nevalstisko organizāciju sistemātiska līdzdalība.

⁴ MK noteikumi Nr.100

IAP izstrādei no IA Padomes izveides 2002.gada martā līdz Johannesburgas Samitam tā paša gada septembrī nebija daudz laika. Līdz ar to IAP izstrāde noritēja salīdzinoši steidzīgi – apmēram mēnesi tika apkopota informācija un veidota esošās situācijas analīze, kur daļēji tika ņemti vērā arī Rio+10 nacionālā ziņojuma rezultāti. Pēc tam apmēram viena mēneša laikā tika sagatavots IAP darba dokuments, kas līdzīgi kā citi politikas plānošanas dokumenti, tika izsludināts Valsts sekretāru sanāksmē. Tas faktiski bija pirmais brīdis, kad ar IAP projektu tika iepazīstinātas citas ministrijas un valsts pārvaldes iestādes, kā arī nevalstiskās organizācijas. Pēc komentēšanas perioda, kam bija atvēlētas 2 nedēļas, daļa komentāru tika iestrādāti IAP projektā un tas tika virzīts apstiprināšanai MK, kas to apstiprināja 2002. gada 13.augustā.

Šķērslis efektīvam IA Padomes darbam un Pamatnostādņu izstrādei bija arī fakts, ka līdzekļi (50 tūkstoši lati), kuri bija nepieciešami Padomes un tās sekretariāta darbībai nebija iekļauti 2002.gada valsts budžetā. Līdzekļus pamatnostādņu izstrādāšanai un sekretariāta darbības nodrošināšanai VARAM izdevās saņemt no Latvijas Vides aizsardzības fonda, kaut arī IA nav tikai vides aizsardzības jautājums.

Apšaubāma ir arī pašu IAP lietderība. Vairākus gadus atpakaļ jau tika izstrādāta, tā saucamā "Cimdiņa" IA stratēģija, kuru bija pasūtījusi A.Šķēles valdība. Diemžēl valdības mainās un šī stratēģija nekur tālāk neparādījās un tika pazaudēta citu dokumentu jūklī. Jāatceras arī, ka 2002.gads bija Saeimas vēlēšanu gads, kas būtiski mainīja jaunās valdības sastāvu, tādejādi iedragājot procesa pārmantojamību.

1.4. Sabiedrības līdzdalība un iniciatīvas

RIO deklarācija un IA pamatprincipi nosaka, ka visam IA plānošanas un ieviešanas procesam ir jābūt caurspīdīgam un sabiedrībai šajos procesos ir jāiesaista jau laicīgi. Lielākajā daļā valstu, kur tiek izstrādāta nacionālā IA stratēģija, tiek organizētas sabiedriskās apspriešanas, tematiskie un sektorālie semināri, nacionālās konferences un interneta konsultācijas, lai veicinātu plašākas sabiedrības un sociālo partneru iesaistīšanos. Šīm konsultācijām ir divējāda funkcija. No vienas puses sabiedrība tiek informēta par notiekošo, bet no otras, iesaistīta prioritāšu nosprausnā.

Latvijā sociālo partneru iesaistīšanās IAP izstrādē bija ierobežota. Diskusijās par IAP izstrādi pamatā piedalījās tikai šauršs cilvēku loks, ko veidoja vides speciālisti, gan no valsts pārvaldes, gan sabiedriskā, akadēmiskā un biznesa sektoriem. No astoņiem ANO noteiktajiem sociālajiem partneriem Latvijā IAP izstrādē visaktīvāk līdzdarbojās sabiedriskās organizācijas, kas bija informētas, ka tiks izstrādātas IAP. Taču ļoti zema bija citu sabiedrības grupu – zemes un mežu īpašnieku, lauksaimnieku, rūpniecības un arodbiedrību pārstāvju, pašvaldību u.c. iesaiste.

Vairākas vides aizsardzības organizācijas sekoja līdzīgi gan Nacionālā Ziņojuma sagatavošanai, gan IAP izstrādei, tomēr tām savlaicīgi nebija pieejama informācija par IAP izstrādes procesu, termiņiem un struktūru. Reālas iespēja iesaistīties IAP izstrādē sabiedrībai radās salīdzinoši vēlā stadijā, kad šis politikas plānošanas dokumenta projekts tika izsludināts Valsts sekretāru sanāksmē. Šī stadija jau ir uzskatāma par novēlotu, lai nodrošinātu efektīvu līdzdalību un dokumenta projektā ko konceptuāli mainītu. Līdz ar to par IAP iesniegtie komentāri lielākoties bija redakcionāla rakstura. Daļa no komentāriem tika ņemti vērā un IAP tika papildinātas, tomēr komentāri kopumā būtiski nemainīja IAP saturu.

NVO līdzdalība šajos procesos daļēji tika veicināta pateicoties Biedrības Zaļā brīvība projektam, kas tika finansēts no ES PHARE ACCESS programmas, un kurš paredzēja celt NVO kapacitāti darbā ar IA jautājumiem, veicināt organizāciju iesaistīšanos plānošanas procesā un sagatavot NVO ziņojumu par Latvijas progresu ceļā uz IA. Šī projekta ietvaros vairākas vides NVO 2001.gada nogalē un 2002. gada pirmajā pusē aktīvi sadarbojās un noorganizēja 6 seminārus par dažādām IA tēmām. Šo semināru diskusiju rezultāti tika iestrādāti NVO ziņojumā un rekomendācijās valdībai. Taču lielākā daļa NVO rekomendāciju palika neuzklausītas. NVO pārstāvji piedalījās arī Eiropas Reģionālajā konferencē par gatavošanos ANO Johannesburgas Samitam un pašā samītā Johannesburgā.

Nevalstisko organizāciju pārstāvis (Vides aizsardzības kluba prezidents) tika iekļauts IA Padomes sastāvā. Šeit gan nav skaidrs, kāpēc tieši šī organizācija tika izvēlēta darbam Padomē, jo konsultācijas ar NVO par pārstāvju deleģēšanu nenotika. Līdz ar to NVO pārstāvis Padomē netika izvēlēts caurskatāmā un demokrātiskā ceļā. Bez tam IA Padomei nebija būtiskas lomas IAP izstrādē, līdz ar to NVO pārstāvja iekļaušanu IA Padomes sastāvā nevar uzskatīt par pietiekamu NVO iesaistīšanai plānošanas procesā.

1.5. Secinājumi un rekomendācijas

IAP izmantotā sektoru pieeja, kad dažādu nozaru izvirzītie politikas mērķi un rīcības virzieni ir mehāniski apvienoti vienotā stratēģijā, nav labākais veids IA stratēģijas izstrādei, jo nesniedz integrētu skatījumu uz ilgtspējīgas attīstības problemātiku.

Sabiedrības iesaistīšana IAP izstrādē nav bijusi savlaicīga un pietiekama. Sabiedrības iesaistīšanai tika izmantotas t.s. pasīvās metodes, kad interesentiem bija iespēja iepazīties ar dokumenta projektu pēc tā izsludināšanas Valsts sekretāru sanāksmē un sniegt rakstiskus komentārus un priekšlikumus. Rezultātā līdzdalības aktivitāte nebija augsta un procesā iesaistījās tikai ierobežots sociālo partneru loks.

Rekomendācijas:

- IA plānošanas procesam ir jābūt cikliskam un pārmantojamam, kas ņem vērā iepriekšējo pieredzi un kļūdas. Tam ir jābalstās gan uz starptautisko pieredzi, gan iepriekšējo pieredzi nacionālajā un vietējā līmenī, ņemot vērā iepriekšējā perioda progresa izvērtējumu.
- Skaidri jānosaka IA Padomes vieta un funkcijas, lai tās darbība nebūtu pakļauta politiskajām intrigām un izmaiņām. IA Padome ir jāveido kā neatkarīga institūcija, kura pildītu koordinējošu un informējošu lomu ar ietekmi uz valdības darbu kopumā, bet netiktu pakļauta vienas ministrijas interesēm. Padomē ir jāiekļauj visu astoņu interešu grupu pārstāvji, aptverot 3 IA dimensijas: vidi, ekonomiku un sociālo sfēru. IA Padomei ir jārīkojas proaktīvi, nākot klajā ar jaunu iniciatīvu ierosinājumiem, kas balstīti uz sasniegtā izvērtējumu.
- IA stratēģijas izstrādei ir jāveido darba grupas, kurās jau no izstrādes pirmsākumiem ir iesaistīti dažādas ministrijas un interešu grupas.
- Jau agrīnā IA izstrādes procesā ir jāiesaista visas astoņas ANO noteiktās interešu grupas. IA stratēģijas apspriešanā ir jāiesaista arī plašāka sabiedrība – izmantojot masu saziņas līdzekļus, sabiedriskās apspriedes un IT tehnoloģijas.
- Jānodrošina IA stratēģijas sabiedriskā apspriešana klātienē sanāksmēs, kad NVO un citu interešu grupu pārstāvjiem ir iespēja uzdot jautājumus un diskutēt ar dokumenta projekta autoriem. Valdībai ir rakstveidā jādod skaidrojumi un pamatojums par sabiedrības priekšlikumu iekļaušanu vai noraidīšanu.
- Valdībai ir jānodrošina sabiedrības iesaistīšanai nepieciešamie resursi, gan materiālie, gan cilvēkresursi. Šim mērķim var piesaistīt arī ārējos līdzekļus, vai sadarboties ar pilsonisko sabiedrību procesa nodrošināšanā.

2. IAP saturs un ieviešana

Starptautiskā pieredze un ieteikumi paredz, ka IA stratēģijai ir jāaptver sekojošos elementus:

- IA **mērķu un principu** formulējums un nacionālā IA **vīzija**;
- Pašreizējās **situācijas novērtējums**, kā arī jomas, kurās ir lielākās problēmas un lielākās iespējas ceļā uz IA;
- Balstoties uz iepriekšējo, jānosaka galvenie **izaicinājumi**, kas jārisina;
- Galveno **politikas virzienu un instrumentu** noteikšana, kas nepieciešami pozitīvu pārmaiņu nodrošināšanai.

[Latvijas ilgtspējīgas attīstības pamatnostādnes](#), kuras MK apstiprināja 2002.gada 15.augustā⁵, ietver lielāko daļu no augstāk minētajiem elementiem. IAP sākas ar situācijas raksturojumu, īsu problēmu, principu un mērķu formulējumu un tad pievēršas politikas rezultātiem, to sasniegšanas rādītājiem un rīcības virzieniem politikas mērķu un rezultātu sasniegšanai 16 tematiskajās jomās. Par katru no šīm jomām ir sniegts situācijas raksturojums, politikas mērķi (bet ne skaitliskā izteiksmē), politikas mērķu sasniegšanas rādītāji, kā arī nosauktas rīcības mērķu sasniegšanai. Bet nobeigumā tiek aprakstīta IAP ietekme uz valsts un pašvaldību budžetiem, turpmākās rīcības plānojumu un nosacījumi progresa izvērtēšanai. Lai gan IAP nav pārlieku garš dokuments taču sīkais sadalījums pa dažādām tēmām un nozarēm ierobežo tā pārskatāmību un plašākai sabiedrībai var būt nesaprotams.

IAP teorētiski tika veidotas balstoties uz LR Nacionālo ziņojumu ANO valstu galotņu sanāksmei Johannesburgā. Taču patiesībā nacionālais RIO+10 ziņojums tika gatavots paralēli Pamatnostādnēm un tāpēc nevar īsti tikt uzskatīts par priekšizpētes materiālu Pamatnostādņu izstrādē.

Taču viens no elementiem, kas Latvijas IAP iztrūkst ir vīzija, kas noteiktu Latvijas virzību ilgākā laika periodā. Nav formulēts, kur Latvija ideālā variantā vēlētos nonākt un kādu sabiedrību izveidot. Vēl pie trūkumiem var minēt to, ka nav izvērtētas jomas, kurās IA Latvijā būtu visvairāk integrēta un jomas, kuras situācija ir vissliktākā. Līdz ar to nav skaidras prioritārās jomas, kam būtu jāpievērš lielākā uzmanība.

Visas IA stratēģijas var iedalīt divās grupās. Tās vai nu sniedz vispārīgu ietvaru politikas veidošanai, vai arī paredz jau konkrētas rīcības IA ieviešanā. Ietvara stratēģijas nosaka vispārīgus politikas virzienus un vadlīnijas IA ieviešanai, kas tiek papildinātas ar rīcībām dažādās IA jomās. Šādu stratēģiju galvenais uzdevums ir mainīt politikas virzienu un tās bieži vien tiek papildinātas ar sektorāliem vai ikgadējiem ieviešanas plāniem. Otra IA stratēģiju grupa vairāk atbilst rīcības plānam, kas paredz konkrētus un īstermiņa mērķus, kas ir izmērāmi un izpildāmi noteiktā laikā. Dažos gadījumos IA stratēģijas apvieno abus šos variantus un tās ir sākotnēji paredzētas kā ietvara stratēģijas, bet satur arī skaidrus mērķus un indikatorus. Latvijas IAP noteikti nav rīcības plāns, bet ietvara stratēģija.

Vēl viens no efektīvas nacionālās IA stratēģijas priekšnosacījumiem ir tai atvēlētie nepieciešamie finanšu līdzekļi. IAP izstrādes laikā tika uzsvērts, ka stratēģijai ir jābūt integrētai visās nozaru politikās un netika izstrādāta atsevišķa programma vai plāns IAP ieviešanai. Līdz ar to IAP nav paredzēti nekādi papildus finanšu līdzekļi. Diemžēl tas ir arī ierobežojošs faktors efektīvākai IAP ieviešanai.

2.1. IA Mērķi

IAP mērķis ir noteikt valsts galvenos ilgtspējīgas attīstības virzienus. Pamatnostādnēs nospraustie politikas mērķi un rīcības, kas ir paredzētas katrā no jomām, tika izvirzītas

⁵ Rīkojumu Nr.436.

pamatojoties uz agrāk izstrādātajām nozaru stratēģijām. Taču visam dokumentam kopumā ir noteikti desmit specifiski mērķi, kas integrē dažādas IA jomas:

- Latvijai jāveido labklājības sabiedrība, kura augstu vērtē un attīsta demokrātiju, līdztiesību, godīgumu un savu kultūras mantojumu;
- Latvijai jāveido stabila tautsaimniecība, kas nodrošina sabiedrības vajadzības, vienlaicīgi panākot, lai ekonomiskās izaugsmes tempi pārsniegtu vides piesārņojuma un resursu patēriņa tempus;
- Latvijai jānodrošina droša un veselību neapdraudoša vide pašreizējai un nākamajām paaudzēm;
- Latvijai jānodrošina pietiekami pasākumi bioloģiskās daudzveidības saglabāšanai un ekosistēmu aizsardzībai;
- Latvijai sabiedrībā jāattīsta atbildīga attieksme pret dabas resursiem un nepārtraukti jāpaaugstina resursu izmantošanas efektivitāte;
- Latvijai no starptautiskas palīdzības saņēmējas valsts pakāpeniski jāklūst par valsti, kas spēj pati nodrošināt savas vajadzības un nepieciešamības gadījumā pat sniegt palīdzību citām valstīm;
- Latvijai jānodrošina vides jautājumu integrācija un jāattīsta plašs vides politikas līdzekļu pielietojums visās citās nozaru politikās;
- Latvijai jānodrošina, lai tirgus ekonomikas mehānismi kalpotu ilgtspējīgai attīstībai;
- Latvijai jānodrošina sabiedrības līdzdalība ilgtspējīgas attīstības procesos;
- Latvijai nepārtraukti jānovērtē tās progress noteikto ilgtspējīgas attīstības mērķu sasniegšanā.

Kā specifiskie tā nozaru mērķi ir formulēti vispārīgu uzstādījumu formā un nav izmērāmi, bet daži no mērķiem ir formulēti uzdevumu līmenī. IAP arī neparedz skaidru laika nogriezni, kurā izvirzītie mērķi būtu jāsasniedz un nenosaka atbildīgās institūcijas.

2.2. Horizontālā integrācija

Viens no ilgtspējīgas attīstības stratēģiju uzdevumiem ir nodrošināt vides, sociālo un ekonomisko jautājumu savstarpēju integrāciju. Arī IAP ir izmantota klasiskā Bruntlandes antropocentriskā IA definīcija. Tā visam par pamatu stāda cilvēku ar tā vajadzībām šodien un ilgākā nākotnē, kā arī dzīves kvalitāti un balstās uz koncepciju par 3 ilgtspējīgas attīstības kapitāliem (ekonomiskais, sociālais un dabas kapitāls (skatīt rāmi)), kuriem ir jānodrošina izaugsme.

Lai arī IAP nenosaka sadalījumu starp IA kapitāliem, analizējot pamatnostādņu mērķus un apskatītās jomas, var secināt, ka Pamatnostādnēs ir izmantota klasiskā IA kapitālu pieeja. Citas valstis savās IA stratēģijās dažkārt izdala arī citas kapitāla formas. Piemēram, Francija, Slovākija, Slovēnija, Polija un Čehija atsevišķi ir izdalījuši arī kultūras kapitālu. Citās valstīs īpašu uzmanību tiek pievērsta arī pārvaldībai, kas paredz to, ka jāuzlabo ne

IA kapitāli

Tā nosaka, ka ilgtspējīgā attīstība pastāv tad, kad kopīgie zemes kapitāla krājumi paliek nemainīgi vai turpina augt. Ar kopējiem zemes kapitāla krājumiem šajā gadījumā saprotot 3 galvenās kapitāla formas:

- **ekonomiskais** (cilvēku radītais) **kapitāls** – kapitāls, kas tradicionāli tiek uzskatīts par kapitālu, tās ir iekārtas, tehnika, celtnes un infrastruktūra, kas tiek izmantota preču un pakalpojumu ražošanā.
- **sociālais kapitāls** – saistīts ar cilvēku labklājību, gan sociālā, gan individuālā plāksnē. Tas sastāv no sociālajām normām, kā arī no formālām un neformālām struktūrām, kas nodrošina pieeju resursiem, palīdz risināt kopējās problēmas un veicina sociālo kohēziju. Bet individuālajā pakāpē balstās uz cilvēku garīgo un fizisko veselību, izglītību, motivāciju, talantu, prasmēm un iemaņām.
- **dabas kapitāls** – visas ekosistēmas un dabas resursi (atjaunojamie un neatjaunojamie). Papildus tradicionālajiem dabas resursiem (koksne, ūdens, enerģija, minerāli u.c.) dabas kapitāls sevī iekļauj arī dabas vērtības, ko ir grūti izteikt monetārās vienībās, tādās kā: bioloģiskā daudzveidība, apdraudētās sugas un ekosistēmas, kas nodrošina ekoloģiskos pakalpojumus (piem., gaisa un ūdens attīrīšanu).

tikai politikas, bet arī veids kā tās tiek veidotas un uzraudzītas.

IA paredz pastāvīgu visu IA kapitāla formu attīstību un saglabāšanu, jo no tām ir atkarīga cilvēces eksistence un labklājība gan tagad, gan nākotnē. Tā kā zemes kopējais kapitāls sastāv no šo kapitālu kopsummas, tad var pastāvēt situācija, kad kopējie kapitāla krājumi var palielināties arī tad, ja viena no kapitāla formām samazinās un cita aug. Piemēram, tiek iznīcināts dabas kapitāls, bet ekonomiskā izaugsme ir pietiekami liela, lai nodrošinātu kopējā kapitāla pieaugumu.

No tā izriet jautājums par kapitāla formu savstarpējo aizstājamību (Vai dažādas kapitāla formas ir savstarpēji aizstājamas? Vai arī daži kapitāla formu komponenti ir neaizstājami ar citiem?). Šai sakarā tiek izdalītas divas pieejas:

- **Stiprā ilgtspējība** tiek nodrošināta, ja katra no minētajām IA kapitāla formām nesamazinās. Tā nebalstās uz aizstāšanas principu un nepieļauj 'kompromisus' ar 'kritisko dabas kapitālu'⁶. Izmantojot šo pieeju rodas problēmas, nosakot kritiskās dabas kapitāla robežas, kā arī, izslēdzot kapitālu aizstājamību, rodas situācija, kad dažiem kapitāla veidiem tiek piešķirta absolūta vērtība, kas ir lielāka kā jebkuram citam uzdevumam vai apsvērumam.
- **Vājā ilgtspējība** balstās uz pieņēmumu, ka labklājība un ilgtspējība nav atkarīga no kādas īpašas kapitāla formas, bet tiek nodrošināta, ja kopējie zemes kapitāla krājumi pieaug. Līdz ar to, šī pieeja pieļauj dažādu kapitāla formu savstarpējo aizstājamību. Izmantojot šo pieeju, būtu, piemēram, iespējams izcirst Brazīlijas mūža mežus, lai šajā teritorijā nodrošinātu bioloģiskās pārtikas ražošanu, vai arī, lai iegūtos finansu līdzekļus ieguldītu, piemēram, cilvēku kapitāla attīstībā. Šajā gadījumā, problēma rodas salīdzinot šīs dažādās lietas: mežus ar cilvēkiem, un nosakot to vērtību un aizstājamības pakāpi. Vājā ilgtspējība arī balstās uz ieguvumu un izdevumu analīzi, kurā savstarpējā aizstājamība ir pieņemama.

Latvijas IAP pēc sava satura ir tuvāk vājās ilgtspējības pieejai. Viens no piemēriem šādai pieejai ir mērķis sadaļā par rūpniecisko attīstību: Ekonomisks enerģijas resursu un neatjaunojamo izejvielu patēriņš, kas principā paredz neatjaunojamo dabas resursu izsmelšanu (dabas kapitāla neatgriezenisku samazināšanu) ekonomiskās attīstības mērķu labā, liedzot nākamajām paaudzēm šo resursu lietderīgāku izmantošanu.

Dabas kapitāla ietvaros, aizstājamība var radīt neparedzamas sekas un ir grūti nosakāma. Bažas arī rada apstākļi, ka dabas resursi (enerģija, meži u.t.t.), kā arī dabas spējas nodrošināt dzīvību uzturošās funkcijas var tikt degradētas tiktāl, ka vairs nebūtu iespējama citu kapitāla formu pastāvēšana un dzīvība uz zemes izbeigtos. Tātad, savstarpējā kapitālu aizstāšana var novest pie situācijas, kad kopējais kapitālu krājums samazinās un līdz ar to attīstība būtu pretrunā ilgtspējīgas attīstības pamatprincipiem. Šādas attīstības iespējas slēpjas kompromisos, ko lēmumu pieņēmēji izdara, savstarpēji aizstājot dažādu kapitālu formas, un apstākļos, vai tiek pārkāpti kāda kapitāla kritiskie sliekšņi un vai samazinājums vienā kapitāla formā tiek pietiekami kompensēts ar pieaugumu citā.

Viens no IA stratēģijas uzdevumiem ir nodrošināt dažādu jomu un kapitāla formu savstarpējo integrāciju, bet jomās, kur šāda integrācija ir sarežģīta vai neiespējama piedāvāt risinājumus kompromisa rašanai. Latvijas IAP diemžēl neapskata iespējamus konfliktus starp dažādiem kapitāla veidiem un nepiedāvā risinājumus to novēršanai vai mazināšanai.

Latvijas IAP diezgan veiksmīgi nodrošina minēto 3 IA kapitāla formu savstarpējo integrāciju, apskatot gan sociālos, gan vides un ekonomiskos jautājumus. Taču Pamatnostādnēm trūkst plašāka konteksta, kas atspoguļotu starptautiskos procesus, kā arī nepietiekami ir atspoguļotas saites starp dažādām apskatītajām jomām un IAP un citiem politikas plānošanas dokumentiem. Netiek arī aplūkota dažādo piedāvāto mērķu un rīcību savstarpējā ietekme un iespējamie (gan pozitīvie, gan negatīvie) kumulatīvie efekti, kā arī IAP iespējamā ietekme pāri Latvijas robežām.

⁶ Par *kritisko dabas kapitālu* tiek uzskatīts, citu starpā, dabas rezervuāri vai citas teritorijas ar augstu bioloģisko daudzveidību, mitrāji un citas ekosistēmas, kas veic dzīvību uzturošās funkcijas.

Būtiska ir arī tā saucamā vertikālā integrācija, t.i. IA iniciatīvu saskaņa gan nacionālā, gan vietējā līmenī. Diemžēl IAP neapskata ilgtspējīgas attīstības iniciatīvas vietējā līmenī, kas varētu veicināt nacionālo mērķu sasniegšanu. Šajā jomā arī nav izvirzīti mērķi.

2.3. Vertikālā integrācija - saskaņa ar starptautiskajiem mērķiem

Ilgtspējīgas attīstības mērķi ir noteikti vairākos starptautiskajos dokumentos. Kā būtiskākos var minēt Riodežanero deklarāciju, Agenda 21, Tūkstošgades mērķus, ES Gēteborgas IA stratēģiju un Johannesburgas Ilgtspējīgas attīstības ieviešanas plānu. Latvijas kontekstā, būtiskākie no šiem ir 2002.gadā Johannesburgā, Dienvidāfrikas Republikā notikušajā ANO galotņu sanāksmē pieņemtais Ilgtspējīgas attīstības ieviešanas plāns, kuru parakstīja arī Latvija, un ES Gēteborgas IA stratēģija un tās atjaunotā versija, kas tika pieņemta 2006. gadā.

IAP saskaņa ar globālajiem mērķiem ir būtiska arī, lai nodrošinātu vienotu starptautisko izpratni par IA jautājumiem un problemātiku, par ko valstis ir vienojušās parakstot starptautiskās konvencijas, Tūkstošgades mērķus un Ilgtspējīgās attīstības ieviešanas plānu.

Johannesburgas IA ieviešanas plāns nosaka trīs galvenos mērķus, kas ir jāsasniež, lai nodrošinātu ceļu uz ilgtspējīgu attīstību (Nabadzības novēršana, Pāreja uz ilgtspējīgiem patēriņa un ražošanas modeļiem, Dabas resursu saudzēšana un pārvaldība) savukārt ES Gēteborgas stratēģija, kas tika pieņemta 2001.gadā Gēteborgā, Zviedrijā) izvirza veselu virkni prioritāšu:

- ierobežot klimata pārmaiņas un veicināt "tīru" enerģiju;
- gādāt, lai transporta sistēmas atbilstu vides un sociālekonomiskajām vajadzībām;
- veicināt ilgtspējīgus ražošanas un patēriņa veidus;
- uzlabot dabas resursu apsaimniekošanu un novērst to pārmērīgu izmantošanu;
- veicināt labu sabiedrības veselību bez diskriminējošiem nosacījumiem un uzlabot aizsardzību pret veselības apdraudējumu;
- radīt sabiedrību, kas balstās uz sociālo iekļautību, ņemot vērā solidaritāti starp paaudzēm un paaudzes ietvaros, un nodrošināt un paaugstināt iedzīvotāju dzīves kvalitāti kā priekšnosacījumu individuālai ilgtermiņa labklājībai;
- aktīvi sekmēt ilgtspējīgu attīstību visā pasaulē un gādāt par to, lai Eiropas Savienības iekšējās un ārējās politikas jomas būtu saskaņā ar šādu attīstību, kā arī saskaņā ar starptautiskajām saistībām, kuras tā ir uzņēmusies.

Latvijas IAP tika apstiprinātas pēc ES Gēteborgas stratēģijas pieņemšanas, taču pirms Johannesburgas IA ieviešanas plāna. Līdz ar to Pamatnostādnes lielā mērā atspoguļo tā brīža politisko diskusiju IA jomā un apskata lielāko daļu no šajos dokumentos izvirzītajām prioritātēm un nav pretrunā ar tajos noteiktajiem mērķiem. Taču viena no jomām IAP nav apskatīta un tā ilgtspējīgi patēriņa un ražošanas modeļi. Mūsdienu patēriņa un ražošanas modeļi ir lielā mērā vainojami pie lielākās daļas vides un sociālo problēmu pasaulē un Latvijā un tie ir viens no pašiem būtiskākajiem priekšnoteikumiem IA ieviešanā. Tāpēc šo var uzskatīt par vienu no galvenajiem IAP trūkumiem.

IAP pamatā koncentrējas uz situāciju Latvijā un neapskata globālos jautājumus, kas saistās ar Latvijas patēriņa ietekmi citās valstīs, Ziemeļu - Dienvidu problēmu u.tml. IAP arī neapskata Latvijas attīstības sadarbības iespējas, kas ir viens no priekšnosacījumiem globālas IA nodrošināšanai, jo IA Latvijā nav iedomājama atrauti no tā, kas notiek citur pasaulē.

2.4. Secinājumi un rekomendācijas

Latvijas IAP iztrūkst vīzijas, kas parādītu stratēģijas virzienu ilgākā laika periodā. Tā ir ietvara stratēģija, kas nosaka vispārīgus politikas virzienus un vadlīnijas un tai trūkst skaidri izmērāmu mērķu. IAP nav pārlietu garš dokuments, taču sīkais sadalījums pa dažādām tēmām un nozarēm ierobežo tā pārskatāmību un plašākai sabiedrībai var būt nesaprotams. IAP nerisina ar ilgtspējīgiem patēriņa un ražošanas modeļiem saistītos jautājumus un tādejādi neveicina šai jomā izvirzīto globālo mērķu sasniegšanu.

Kā specifiskie tā nozaru mērķi ir formulēti vispārīgu uzstādījumu formā un nav izmērāmi, bet daži no mērķiem ir formulēti uzdevumu līmenī. IAP arī neparedz skaidru laika nogriezni, kurā izvirzītie mērķi būtu jāsasniedz un nenosaka atbildīgās institūcijas. IAP trūkst skaidru prioritāšu uz kurām būtu jākoncentrējas. Tas savukārt var apgrūtināt IAP ieviešanu.

Rekomendācijas:

- IAP ir jārada skaidra IA vīzija, norādot virzienu un ceļus kā tur nokļūt, kā arī skaidrs vērtējums par to, kur mēs šai ceļā esam pašlaik.
- IAP ir jāizvirza vairākas būtiskākās stratēģiskās prioritātes, kuras jānosaka balstoties uz starptautiskajām saistībām, nacionālo IA vīziju un apliecināju tam, ka stratēģija nodrošina integrāciju starp 3 IA kapitāla formām.
- IA vadlīnijām, ir jānodrošina ciešāka saite ar starptautiskajiem (Johannesburgas ieviešanas plāns, Agenda 21, Tūkstošgades attīstības mērķi) un ES IA mērķiem un virzieniem.
- IAP ir jāparedz arī pasākumi ilgtspējīgu patēriņa un ražošanas modeļu un attīstības sadarbības veicināšanā, kā arī jāizvirza mērķi Latvijas lomai globālās ilgtspējas nodrošināšanai.
- Katrai rīcībai ir jābūt skaidri noteiktam laika grafikam tās izpildei, atbildīgajiem un naudas līdzekļiem.

3. Ieviešana

Veiksmīgai IA stratēģijas ieviešanai ir vairāki priekšnosacījumi. Viens no būtiskākajiem ir institucionālā sistēma, kas nodrošina procesa koordināciju, uzraudzību un pārplānošanu. Vēl būtiski ir arī tas, kā IA ideja kopumā un IAP nospraustie mērķi tiek atspoguļoti dažādos politikas plānošanas dokumentos un normatīvajos aktos un kāda ir lēmumu pieņēmēju un plašākas sabiedrības izpratne un iesaistīšanās IA stratēģijas ieviešanā.

3.1. *Institucionālā sistēma*

Parasti par IA stratēģiju ieviešanu atbildību uzņemas kāda no ministrijām (visbiežāk Vides ministrija) vai premjerministrs. Taču pēc subsidiaritātes principa atbildība gulstas arī uz citām valsts pārvaldes iestādēm un valdību kopumā. Piemēram, Beļģijā un Francijā katrā ministrijā ir izveidotas nodaļas vai iecelti atbildīgie, kas uzrauga un koordinē IA stratēģijas ieviešanu un kontroli. Īrijā, Dānijā un Austrijā ministrijas gatavo ikgadējos plānus IA stratēģijas ieviešanai. Parasti šai procesā tiek iesaistīta arī plašāka sabiedrība.

Latvijā IAP ieviešanas institucionālo struktūru pamatā veido Vides ministrija, kas uzņemas koordinējošu lomu, IA Padome, kas nodrošina starpinstitūciju sadarbību IA jomā. IA Padome laika gaitā ir piedzīvojuši vairākas pārvērtības. Pēc valdības maiņas 2002.gadā, sākotnēji izveidotā IA Padome tika likvidēta un 2003.gada sākumā tika izveidota Tautsaimniecības vienotās stratēģijas un attīstības padome⁷, kas pārņēma IA Padomes funkcijas un kuras viens no darbības mērķiem bija sekmēt ilgspējīgas attīstības principu ieviešanu un veicināt valsts ilgspējīgas attīstības procesu un sabiedrības līdzdalību tajā. Taču galvenās padomes funkcijas bija saistītas ar tautsaimniecības attīstību⁸. Padomes sastāvā bija iekļauti tikai ministriju pārstāvji un tikai daži interešu grupu pārstāvji.

2003.gada oktobrī vides ministrs izveidoja Ilgtspējīgas attīstības padomi⁹, kuras mērķis ir sekmēt ilgspējīgas attīstības principu integrāciju vides, sociālajā un ekonomikas jomā un koordinēt ilgspējīgas attīstības procesu Latvijā. Ilgtspējīga attīstības padomes sekretariāts pirmajā gadā bija gan Vides, gan Satiksmes ministriju pārziņā, bet 2004.gadā atkal atgriezās Vides ministrijas paspārnē. IA Padomes priekšsēdētājs visu padomes darbības laiku bija Latvijas Zinātņu akadēmijas akadēmiķis Māris Kļaviņš.

Uzrunā IA Padomes sēdē Vides ministrs R.Vējonis teica: „Ilgtspējīgas attīstības jautājumu risināšanai lielu uzmanību velta arī Latvijas Valsts prezidente Vaira Vīķe – Freiberga, kas arī pierāda šo jautājumu nozīmību. Ilgtspējīgas attīstības padome ar laiku varētu kļūt par nozīmīgu institūciju, kas risinātu augsta līmeņa jautājumus.” Diemžēl šie vārdi nav piepildījušies un IA padome neiemantoja teikšanu valsts pārvaldes struktūrā, bet palika konsultatīva foruma līmenī, kur iesaistītās institūcijas apsprieda aktuālos jautājumus, saistībā

Lielbritānijas pieredze

Viena no būtiskākajām kritikām Lielbritānijas 1999.gada IA stratēģijai bija tas, ka valdība tajā nav paredzējusi instrumentus, kas veicinātu un nodrošinātu stratēģijas ieviešanu. Lai to labotu valdība jaunajā 2005.gada stratēģijā „Nodrošinot nākotni” iekļāva atsevišķu sadaļu, kas vērsta tieši uz pasākumiem stratēģijas ieviešanas veicināšanai. Piemēram, tika paredzēts, ka katra ministrija sagatavo rīcības plānu par to, kā tiks nodrošināta attiecīgās ministrijas pāraudzībā esošo stratēģijā paredzēto pasākumu īstenošana. Par šī plāna ieviešanu ministrijām katru gadu ir jāatskaitās. Tika arī izveidota starpministriju padome, kurā ir pārstāvēti ministriju valsts sekretāri, kas uzrauga stratēģijas ieviešanu un tiekas 3-4 reizes gadā. Taču par stratēģijas ieviešanas progresu ziņo nevis valdība, bet neatkarīga Ilgtspējīgās attīstības komisija, kas katru gadu sagatavo ziņojumu premjerministram.

⁷ MK noteikumi Nr.104

⁸ Padome koordinē tautsaimniecības vienotās stratēģijas izstrādi un ieviešanu, saskaņo tautsaimniecības vienoto stratēģiju ar Nacionālo attīstības plānu un citiem valsts ilgspējīgas attīstības politikas plānošanas dokumentiem un tiesību aktiem, kā arī koordinē ES līdzekļu piesaistes institucionālās sistēmas darbību, koordinē valsts institūciju darbu, lai veicinātu eksportu un ārvalstu investīciju piesaistīšanu un nodrošina informatīvo saikni starp valdību, pašvaldībām un uzņēmējiem tautsaimniecības koordinācijas un vadības jautājumos.

⁹ Atbilstoši Ministru kabineta 01.09.2003. rīkojumam nr.549.

ar ES IA stratēģijas pārskatīšanu, Latvijas pozīcijām par IA jautājumiem¹⁰ un ikgadējos ziņojumus par IA Pamatnostādņu īstenošanu.

2007.gadā tika izveidota jauna institūcija – Nacionālās attīstības padome, kuras mērķis ir nodrošināt koordinētu valsts attīstības plānošanu un uzraudzību. Viena no šīs padomes funkcijām ir uzraudzīt un vadīt valsts attīstības plānošanas sistēmas darbību, sekmējot valsts ilgtspējīgu attīstību un tautsaimniecības izaugsmi. Kā atklājot pirmo Nacionālās attīstības padomes sēdi sacīja Ministru prezidents, „Latvijā nepieciešama koordinēta valsts attīstības plānošana, lai nodrošinātu līdzsvarotu un ilgtspējīgu valsts izaugsmi. Šāds bija MK mērķis, izveidojot Nacionālo attīstības padomi.”

Līdz ar to Nacionālās attīstības padome kļūst par vēl vienu institūciju, kas darbojas ar IA jautājumiem. Viens no Padomes uzdevumiem ir sniegt ieteikumus valsts ilgtermiņa plānošanas dokumenta "Latvijas ilgtspējīgas attīstības vadlīnijas" izstrādes, īstenošanas un uzraudzības procesā un tai ir tiesības veidot darba grupas, lai nodrošinātu sabiedrības un valsts interesēm atbilstošu valsts ilgtspējīgas attīstības procesa koordinēšanu valstī.

Nekur nav noteikts funkciju sadalījums vai atbildības starp IA Padomi un Nacionālās attīstības padomi. Taču salīdzinot abu padomju sastāvus¹¹ var secināt, ka Nacionālās attīstības padome nākotnē būs daudz ietekmīgāka par IA Padomi. Sabiedrības loma Nacionālās attīstības padomes darbībā būs ierobežota, jo atšķirībā no IA Padomes tajā nav neviena vides sektora pārstāvja, izņemot Vides ministru. Nacionālo attīstības padomi vada Ministru prezidents, bet padomes priekšsēdētāja vietnieks ir RAPLM ministrs.

3.2. Ilgtspējīga attīstība Latvijas normatīvos

Uzmanība ilgtspējīgas attīstības jautājumiem pēdējo 5 gadu laikā Latvija tiek pievērsta arvien vairāk un vairāk. Taču problēmas rodas dažādajās ilgtspējīgas attīstības definīcijas interpretācijās. Bieži vien tiek runāts par ilgtspējīgu attīstību, kā tikai vides aizsardzības pasākumu kopumu, ilgtspējīgu attīstību, kā reģionu un centra vienlīdzīgu attīstību (teritorijas ilgtspējīga attīstība – pamatā lietota RAPLM darbā), vai arī kā par tautsaimniecības attīstību (ilgtspējīgu izaugsme, ilgtspējīgu ražošanas attīstība).

Tā piemēram, pirmais Zaļās partijas Premjerministrs I. Emsis savā Ministru prezidenta kandidāta uzrunā Saeimas ārkārtas plenārsēdē 2004.gada 9.martā piemin tikai tautsaimniecības ilgtspējīgu attīstību. Savukārt Latvijas SF dokumentos veiktajā SVID analīzē, kā vienīgā iespēja sadaļā ilgtspējīga attīstība ir minēta jaunu naftas atradņu atklāšana Baltijas jūrā. Šie ir

Valsts pārvaldes izpratne par IA

2002.gada 30.maijā, Vides aizsardzības klubs, Zaļā brīvība un Reģionālais vides centrs veica Saeimas deputātu aptauju par to, ko viņi saprot ar terminu Ilgtspējīgā attīstība. Tikai dažiem deputātiem bija izpratne, ko īsti nozīmē jēdziens “ilgtspējīga attīstība” un kā tā varētu tikt īstenota Latvijā. Pārsvārā jēdziens “ilgtspējīga attīstība” tiek saistīts ar ekonomisko izaugsmi un daudzos gadījumos arī ar sociālo aizsardzību, uzsverot, ka vispirms ir jārisina ekonomiskās problēmas, nevis galveno uzvaru liekot uz kompleksu sociālo, vides un ekonomisko problēmu risināšanu. Daļa deputātu savukārt ilgtspējīgu attīstību attiecināja uz vides aizsardzību, saistot to ar ES, citi – ar hokeja halles, citi ar celulozes rūpnīcas celtniecību. Daudziem deputātiem arī nebija izpratnes par globālo vienošanos kopsakaru ar Latviju. Vēl lielākā daļa deputātu domā, ka iestājoties ES un NATO visas problēmas tiks atrisinātas. „Vispirms iesaistīsimies ES un NATO, un tad varēs domāt par ilgtspējīgu attīstību”, sacīja kāds deputāts. Daudzi deputāti arī uzsvēra, ka Latvijā nav vienotas attīstības koncepcijas un klibo tās konceptuāla ieviešana dzīvē. Viss tiek atstāts uz ES rēķina un izskatās, ka gadījumā, ja Latvija iestājas ES, Latvijā iestāsies politiskā depresija, jo nevienam nav skaidrs ko darīt tālāk.

¹⁰ Piemēram, LR pozīcija par “Ilgtspējīgu attīstību stimulējošas tehnoloģijas: Rīcības programma Vides tehnoloģijām Eiropas Savienībā”.

¹¹ Nacionālās attīstības padomē darbojas ministri, plānošanas reģionu priekšsēdētāji, kā arī Latvijas Pašvaldību savienības priekšsēdis, Latvijas Bankas prezidents, Saeimas Izglītības, kultūras un zinātnes komisijas Nacionālā attīstības plāna īstenošanas uzraudzības apakškomisijas priekšsēdētājs, Latvijas Zinātņu akadēmijas prezidents, Latvijas Tirdzniecības un rūpniecības kameras prezidents, Latvijas Darba devēju konfederācijas prezidents, Latvijas Brīvo arodbiedrību savienības priekšsēdētājs, Latvijas Pilsoniskās alianses direktors un Stratēģiskās analīzes komisijas priekšsēdētājs.

tikai daži no piemēriem dažādajām IA interpretācijām Latvijā.

Diskusija par attīstību kopumā ir arī veicinājusi plašāku IA termina lietošanu, jo pēdējo piecu gada laikā ir tapis gan Vienotais Programmdokuments ES struktūrfondu izmantošanai, gan Latvijas Nacionālais attīstības plāns. Ir izveidota Nacionālās attīstības padome un pie Prezidentes biroja ir izveidota Attīstības padome.

IA termins parādās ne tikai politiskajās diskusijās un nacionālajos plānos, bet arī politikas plānošanas dokumentos un likumos. Viens no tādiem ir ES struktūrfondu plānošanas dokumenti, kur IA ir viena no horizontālajām prioritātēm un katram pasākumam ir jānodrošina atbilstība šai prioritātei. IA ir integrēta arī Eiropas Ekonomikas zonas finanšu instrumenta un Norvēģijas valdības divpusējā finanšu instrumenta prioritātes. Taču arī šajā gadījumā tā ir vairāk starptautisko partneru kā IAP nopelns. Tās gan ir bijušas partneru prasības pēc IA integrācijas un tāpēc nevar tikt attiecināta kā viennozīmīgs IAP nopelns. Analizējot citus politikas plānošanas dokumentus tikai dažos no tiem var atrast atsauces uz IA.

Daudz plašāk IA ir integrēta normatīvajos aktos (likumos, MK noteikumos). Šai ziņā Vides ministrija ir visprogresīvākā, arī parādot izpratni par IA jautājumiem, taču citu ministriju normatīvie akti IA mēdz dažādi interpretēt. IA, piemēram, ir integrēta pamatizglītības mācību priekšmetu standartos, kas paredz, ka skolēni beidzot mācību iestādi „zina jēdzienu „ilgtspējīga attīstība” un ilgtspējīgās attīstības saistību ar vides, ekonomisko un sociālo jomu”. Zemkopības ministrija, piemēram, savā Latvijas Lauku attīstības plānā un Lauku attīstības programmā runā par pesticīdu ilgtspējīgu izmantošanu.

IA tiek integrēta arī budžeta plānošanā. Tā piemēram 2007.gadā 13.martā MK apstiprināja rīkojumu par vidēja termiņa budžeta mērķiem un prioritārajiem attīstības virzieniem 2008. – 2010. gadam. Tajā ir noteikti 4 valsts budžeta vidēja termiņa mērķa sasniegšanas prioritārie attīstības virzieni jeb prioritātes, no kurām viena ir „ilgtspējīga valsts attīstība, līdzsvarota reģionu attīstība un laba pārvaldība”. Šīs horizontālās prioritātes īstenošana ir saistīta ar šādiem veicamajiem pasākumiem:

- finansiālā atbalsta palielināšana administratīvi teritoriālās reformas īstenošanai;
- finansējuma palielinājuma nodrošināšana pašvaldību investīcijām;
- valsts policentriskas attīstības veicināšana;
- atbalsts 2.šķiras valsts autoceļu sistēmas sakārtošanai;
- dabas resursu ilgtspējības saglabāšana un attīstība;
- valsts pārvaldes administratīvās darbības spējas stiprināšana, sekmējot turpmāku cilvēkresursu attīstību, nodrošinot valsts sektorā strādājošo darba samaksas sistēmas modernizācijas turpināšanu un konkurētspējīgu atalgojumu;
- atbalsts vienotas un koordinētas valsts attīstības plānošanas, pētniecības un prognozēšanas sistēmas izveidošanai.

3.3. IA vietējā līmenī

Būtiski ir nodrošināt ilgtspējīgu attīstību ne tikai nacionālā līmenī, bet arī vietējā. Šeit būtisks elements ir IA principu integrēšana vietējā līmeņa attīstības plānošanā un telpiskajā plānošanā. Telpiskās plānošanas jomā Teritorijas plānošanas likuma mērķis ir „*veicināt ilgtspējīgu un līdzsvarotu attīstību valstī, izmantojot efektīvu teritorijas plānošanas sistēmu*” (2.pants), un ilgtspējīgas attīstības princips, kas „nodrošina esošajām un nākamajām paaudzēm kvalitatīvu vidi, līdzsvarotu ekonomisko attīstību, racionālu dabas, cilvēku un materiālo resursu izmantošanu, dabas un kultūras mantojuma attīstību un saglabāšanu” tiek uzsvērts kā viens no galvenajiem teritorijas plānošanas principiem. Tomēr normatīvie akti nenosaka obligātu prasību raksturot vietējā līmeņa plānošanas dokumenta atbilstību ilgtspējīgas attīstības principiem vai IAP, un šādas atbilstības izvērtēšana visbiežāk ir plānotāju brīvprātīgas iniciatīvas jautājums.

Likuma „Par pašvaldībām” 12.pants nosaka, ka „*Pašvaldības attiecīgās administratīvās teritorijas iedzīvotāju interesēs var brīvprātīgi realizēt savas iniciatīvas ikvienā jautājumā, ja tas nav Saeimas, Ministru kabineta, ministriju, citu valsts pārvaldes iestāžu, tiesas vai citu pašvaldību kompetencē vai arī ja šāda darbība nav aizliegta ar likumu*”. IA ieviešana, vietējā IA rīcības plāna (piemēram, Local Agenda 21) izstrāde un dažādu citu iniciatīvu īstenošana IA nodrošināšanai ir brīvprātīgas izvēles jautājums. Rīgas un Jūrmalas pašvaldības ir iesaistījušās ICLEI -vietējo pašvaldību starptautiskajā sadarbības tīklā, kura dalībnieki apņēmušies veicināt ilgtspējīgu attīstību. Dažas pašvaldības Latvijā ir izstrādājušas Vietējā līmeņa Agenda 21 dokumentus. IA netieši veicina arī daudzu pašvaldību īstenotā iniciatīva izstrādāt vides rīcības vadlīnijas vai plānus, tādejādi veicinot vides aspektu integrēšanu vietējā līmeņa attīstībā. Šeit gan jānorāda, ka Latvijā nav sistemātiski apkopota informācija un trūkst pārskata pār dažādajām pašvaldību iniciatīvām IA veicināšanai.

Pašvaldību rīcībā gan ir vairāki būtiski instrumenti vietējās attīstības un attiecīgi arī dzīves vides kvalitātes ietekmēšanai. Kopš 2004. gada jūlija Latvijā, kā arī citās ES dalībvalstīs, uzsākta stratēģiskā ietekmes uz vidi novērtējuma procesa piemērošana plānošanas dokumentiem, kuru īstenošana potenciāli varētu izraisīt būtisku negatīvu ietekmi uz vidi. Saskaņā ar likumā "Par ietekmes uz vidi novērtējumu" noteikto, stratēģiskais novērtējums ir nepieciešams reģionāla vai vietēja līmeņa attīstības stratēģijām, plāniem un programmām, kā arī republikas pilsētu un rajonu teritoriju plānojumiem. SIVN, kā arī teritorijas attīstības plānošana kopumā sniedz iespējas sabiedrības līdzdalībai un veicina kolektīvo atbildību, kā arī raksturo attiecīgā plānošanas dokumenta atbilstību nacionālajiem un starptautiskajiem vides politikas mērķiem. Lai gan SIVN ir vērsti uz plānošanas vides aspektu izvērtēšanu, tomēr parasti tiek izvērtēta arī atbilstība IAP noteiktajām prioritātēm. Savukārt, pirms dažādu projektu uzsākšanas, ja paredzams, ka to īstenošana radīs būtisku ietekmi uz vidi, nepieciešams veikt ietekmes uz vidi novērtējumu. Līdzīgi kā SIVN, arī IVN procesā lielākā uzmanība vērsta uz tiešo un netiešo ietekmi uz dabas vidi izvērtēšanu, bet projektu ekonomiskie un sociālie aspekti apskatīti minimāli. Taču ņemot vērā, ka pašvaldībai ir jāsniedz saskaņojums pašvaldības administratīvajā teritorijā īstenojama projekta īstenošanai, tad var uzskatīt, ka IA principu piemērošana ir pašvaldību kompetencē, jo pirms lēmuma pieņemšanas tiek izvērtēti gan vides, gan arī ekonomiskie un sociālie aspekti.

3.4. Sabiedrības izglītošana

Vēl viens būtisks priekšnoteikums IA īstenošanai ir sabiedrības apziņa un izpratne par IA jautājumiem. Viena no IAP sadaļām ir tieši vērsta uz izglītību un zinātņi, taču plašāka sabiedrības izglītošana par IA tajā īsti nav apskatīta un tajā nav iekļauti pasākumi, lai plašāku sabiedrību iepazīstinātu ar IAP un iesaistītu to ieviešanā. Visā pasaulē izpratne par IA koncepciju ir salīdzinoši vāja, tāpēc IAP būtiski ir paredzēt pasākumus, šīs apziņas celšanai un izpratnes palielināšanai. Tāpēc lietderīgi būtu izstrādāt IAP komunikāciju plānu. Šai ziņā var pārņemt arī citu valstu labo pieredzi katru gadu organizējot IA nedēļu vai dienu, kur plašākai sabiedrībai skaidro IA jautājumus kopumā un valdības rīcību šai jomā. Lietderīgas būtu arī ierēdņu apmācības par IA jautājumiem, kā arī studiju kursu, programmu un specialitāšu apzināšana augstākajās u.c. mācību iestādēs, kurās jau šādi kursi tiek lasīti.

Diemžēl arī indikatoru pārskati (skatīt sadaļu 3.6.), kas varētu kalpot par komunikāciju līdzekli tiek sagatavoti tikai ekspertiem uztveramā formā un nenotiek vienkāršota to izskaidrošana plašākai sabiedrībai.

3.5. Monitorings, novērtēšana, atskaite un kontrole

Būtiski ir zināt vai IA stratēģija ir bijusi veiksmīga un vai tā virzās pareizajā virzienā. Ir, protams, arī iespējams, ka stratēģijas ieviešanas laikā ir jāmaina tajā paredzētās aktivitātes, jo ir mainījušies vides vai sociālekonomiskie apstākļi. Tas uzliek valdībai par pienākumu veikt pastāvīgu IAP ieviešanas monitoringu un uzraudzību. Monitoringa uzdevums šajā sakarā ir novērot galvenos mainīgos un sekot līdzi notiekošajiem procesiem, lai ziņotu par kritiskām

izmaiņām un stratēģijas ieviešanas progresu. Lai to nodrošinātu ir nepieciešams regulāri mērīt un analizēt ilgspējību, novērtēt stratēģijas ieviešanu, izvērtēt rezultātus un ziņot par tiem.

Par IA stratēģiju izvērtēšanu un uzraudzību parasti atbildīgas ir starpministriju padomes, kurās bieži vien ir iekļauti arī sabiedrības pārstāvji, bet dažas valstis šo funkciju ir nodevušas neatkarīgām institūcijām.

Latvijā ar IAP monitoringu un izvērtēšanu galveno atbildību uzņemas Vides ministrija. 2002.gadā, pēc IAP pieņemšanas, MK uzdeva ministrijām, sākot ar 2003.gadu, vismaz reizi trijos gados, iesniegt Vides ministrijā informatīvos ziņojumus par Latvijas IAP īstenošanu. Savukārt Vides ministrijai uzdeva sagatavot un iesniegt IA padomē apkopotu informatīvo ziņojumu par Latvijas IAP īstenošanu.¹² Diemžēl šie ziņojumi aprobežojas ar formālu ministriju darbību uzskaitījumu un nekalpo par patiesu IAP ieviešanas monitoringam.

3.6. Indikatoru pārskati

Latvijas vides, ģeoloģijas un meteoroloģijas aģentūra pēdējo gadu laikā ir sagatavojusi arī vairākus IA indikatoru pārskatus:

- [Latvijas ilgspējīgas attīstības indikatoru pārskats 2003:](#)
- "Resursu patēriņa novērtējums" (2004);
- Latvijas ilgspējīgas attīstības indikatoru pārskats 2006.

Gatavojot 2. IA indikatoru pārskatu par 2006.gadu, kuram ir jākalpo par pamatu valdības IAP ieviešanas izvērtējumam, tika uzdots to veidot pēc iespējas īsu, konkrētu un orientētu uz IAP nospraustajiem mērķiem. Pārskatā iekļauti 35 prioritārie indikatori un 73 pamatindikatori (ekonomika (45 indikatori, 15 – prioritārie); vide (36 indikatori, 15 – prioritārie); labklājība (24 indikatori, 6- prioritārie). Indikatori tika atlasīti ņemot vērā datu pieejamību un izmantojamību. 2006.gada nogalē indikatoru pārskata uzmetums tika publicēts Latvijas Vides, ģeoloģijas un meteoroloģijas mājas lapā, lai tas būtu pieejams plašai sabiedrībai un tā varētu sniegt komentārus. LVĢMA apgalvo, ka pārskata struktūra tika izstrādāta tā, lai tā atbilstu politiskajos dokumentos (piem. Ilgspējīgas attīstības pamatnostādņēs, Nacionālajā vides politikas plānā 2004-2008, Latvijas nacionālajā attīstības plānā 2007-2013, ES ilgspējīgas attīstības stratēģijā u.c. dokumentos) noteiktajiem mērķiem. IA indikatori ir minēti arī pašās IAP, taču to ir salīdzinoši daudz, un tie visi nav atspoguļoti aģentūras sagatavotajā indikatoru pārskatā.

LVĢMA eksperti veicot indikatoru pārskatu secina, ka IAP ir pārāk vispārīgi definēti ilgspējīgas attīstības mērķi; grūtības noteiktos politikas mērķus saistīt ar rīcībām mērķu sasniegšanai; ne vienmēr attīstība (virzība) ir izmērāma.

Kristīne Āboliņa savā darbā „Latvijas pilsētu līdzsvarotas attīstības rādītāju izstrādes kritēriji” norāda: „Tā kā Latvijas līdzsvarotas attīstības mērķiem nav noteikti konkrēti izpildes termiņi vai robežvērtības, tad pēc pārskatā sniegtajiem rādītājiem nav iespējams kvantitatīvi novērtēt līdzsvarotas attīstības mērķu sasniegšanu. Pārskata jautājumu izvēle norāda uz vides speciālistu vadošo lomu pārskata veidošanā, kā arī apliecina, ka Latvijā trūkst koordinētas, mērķtiecīgas virzības uz līdzsvarotu vides, ekonomikas un sociālās sfēras attīstību.”

Arī pasaulē notiek plašas diskusijas par IA indikatoriem un to, kā vislabāk atspoguļot un mērīt progresu ceļā uz IA. Grūtākais ir izvēlēties dažus indikatorus vai izveidot indeksu, kas varētu vislabāk atspoguļot virzību uz IA. Šis ir grūts uzdevums jo dažādo IA kapitāla formu indikatori parasti atšķiras pēc to mērvienībām. Ekonomiskie indikatori pārsvarā ir izteikti monetārās vienībās, vides indikatori fizikālās vienībās (piemēram, izcirsto mežu platības

¹² Rīkojums nr. 436, 2002.08.15.; Grozījumi: MK 19.02.2003. rīk. nr.110 (L.V., 20.febr., nr.28); MK 19.02.2003. rīk. nr.111 (L.V., 20.febr., nr.28); MK 01.09.2003. rīk. nr.549 (L.V., 3.sept., nr.120); MK 01.09.2003. rīk. nr.550 (L.V., 3.sept., nr.120); MK 04.02.2004. rīk. nr.69 (L.V., 6.febr., nr.20); MK 04.02.2004. rīk. nr.70 (L.V., 6.febr., nr.20); MK 23.03.2005. rīk. nr.186 (L.V., 24.marts., nr.49)

hektāros, apdraudēto sugu skaits, piesārņojuma apjomi, bet sociālie indikatori var būt saistīti ar reālās dzīves apstākļiem (piemēram, nodarbinātības līmenis, nabadzība) vai cilvēciskajām vērtībām, ko ietekmē kultūra, morāle un reliģija.

Liels indikatoru skaits, kā Latvijas indikatoru ziņojumā, ir labs, lai novērtētu dažādu IAP izvirzīto mērķu sasniegšanu, bet nedod nekādu priekšstatu par kopējo situāciju IA un progresu. Dažas valstis, piemēram, Lielbritānija ir izvēlējušās nelielu indikatoru grupu, kas raksturo gan kvalitatīvās, gan kvantitatīvās izmaiņas un ir vieglāk uztverami.

3.7. IAP nākotne

Valdība 2006.gada nogalē pieņēma Politikas plānošanas sistēmas attīstības pamatnostādnes¹³ (PPSAP), kuru mērķis ir noteikt Latvijas attīstības politikas plānošanas un koordinācijas sistēmu plānošanas periodam no 2007. PPSAP izstrādāja speciāla Ministru Prezidenta apstiprināta starpministriju darba grupa Valsts kancelejas vadībā.

Viens no būtiskākajiem jautājumiem šai sakarā ir, kā jaunajā politikas plānošanas sistēmā nodrošināt valsts IA un to, ka tā atrodas politikas plānošanas shēmas pašā augšā, kas nosaka IA prasību īstenošanu visos zemāk esošos dokumentos.

Atbilstoši PPSAP RAPLM ir atbildīga par Latvijas ilgtspējīgas attīstības vadlīniju izstrādi. Līdz ar to arī atbildība par IA jautājumiem tiek nodota no Vides ministrijas uz RAPLM. IA Vadlīnijas tika izstrādātas un virzītas apstiprināšanai MK gada laikā pēc „Attīstības plānošanas sistēmas likuma” apstiprināšanas Saeimā (izskatīts VSS 01.02.2007). Pēc IA Vadlīniju akceptēšanas MK IA Vadlīnijas tiks tālāk virzītas apstiprināšanai Saeimā.

Ievērojot to, ka IAP pēc savas būtības un ieceres atbilst PPSAP paredzētajām IA vadlīnijām, lietderīgi ir abus dokumentus integrēt. Līdz ar to IA Vadlīnijas, pēc to apstiprināšanas, kļūs par Latvijas otro IA stratēģiju un IAP zaudēs spēku. Šai sakarā ļoti būtiski ir nodrošināt iepriekšējās pieredzes, darbā ar IAP un to izvērtējumu integrēšanu jaunajās Vadlīnijās.

3.8. Secinājumi un rekomendācijas

IA termins arvien vairāk tiek integrēts dažādos politikas plānošanas dokumentos un normatīvajos aktos, bet pamatā tajos, ko izstrādā Vides ministrija, vai tādos, kur to pieprasa ES. Diemžēl IAP nav spējušas ieviest vienotu pieeju jautājumiem par ilgtspējīgu attīstību un šis termins vēl joprojām tiek lietots ar dažādām nozīmēm. Tāpēc atklāts paliek jautājums par valdības pieeju izvirzītajām prioritātēm IA jautājumu ieviešanas kontekstā.

Tālāka integrācija būtu nepieciešama paredzot IA ietekmes novērtējumu dažādiem valdības politikas plānošanas dokumentiem, IA kritēriju integrāciju valsts un pašvaldību iepirkumu procedūrās un budžeta veidošanā un finanšu instrumentos.

IAP uzraudzības un kontroles sistēma nav bijusi pietiekami efektīva, lai nodrošinātu pastāvīgu atgriezenisko saiti ar nozaru ministrijām IA jautājumi integrācijai.

Jaunajās IA Vadlīnijās tiek mēģināts apvienot gan nacionālās plānošanas sistēmas nepieciešamību pēc ilgtermiņa attīstības plānošanas dokumenta, gan arī ANO un ES vēlmi redzēt, kādā veidā Latvija plāno ievērot IA nosacījumus un izvirzītos mērķus.

Rekomendācijas:

- IAP ir jākalpo par līdzekli vienotas IA definīcijas un izpratnes ieviešanai praksē.
- Valdībai ir jāuzņemas atbildība par IA stratēģijas ieviešanu, tālāk sadalot kompetences ministriju ietvaros. Visām ministrijām ir jāveido rīcības plāni IAP ieviešanai.

¹³ spēkā no 9/18/2006.

- Skaidri jānodala atbildības starp dažādām padomēm, kuru apskatāmo jautājumu lokā ir ilgtspējīga attīstība. IA Padomei ir jānodrošina saskaņa starp IAP un valdības rīcībām/normatīvajiem aktiem.
- Valdībai ir jānodrošina, ka iniciatīvas vietējā līmenī saskan ar IAP un jāveicina jaunas iniciatīvas IA stiprināšanai tieši vietējā līmenī. Tāpat ieviešanas laikā ir jānodrošina informācijas apmaiņa un rīcību koordinācija starp nacionālo un vietējo līmeni, šai procesā iesaistot gan vietējās pašvaldības, gan biznesa un NVO pārstāvjus.
- Jāveicina izglītība ilgtspējīgai attīstībai un it īpaši ierēdņu un amatpersonu apmācības par IA jautājumiem.
- Jāizstrādā IA stratēģijas komunikāciju plānu un jāparedz pasākumi sabiedrības apziņas celšanai par IA jautājumiem. IA indikatoru ziņojumi ir jā sagatavo arī vienkāršotā un plašākai sabiedrībai uztveramā veidā, nodrošinot to plašāku komunikāciju sabiedrībā.
- Jānosaka skaidrs laika grafiks un atbildīgie IA stratēģijas izvērtēšanai.
- IA indikatoru pārskatiem ir jāspēj parādīt kopējās tendences ceļā uz IA, līdz ar to ir jāizvēlas vairāki būtiskākie indikatori, vai jāizveido IA indekss, kas parādītu progresu ceļā uz IA.
- Jāpievērš lielāku uzmanība kvalitatīvajiem indikatoriem un tādiem, kas atspoguļo izmaiņas patēriņa un ražošanas modeļos. Tāpat ir jāattīsta arī indikatori, kas atspoguļotu sabiedrības vērtību izmaiņas un tradicionālās zināšanas.
- Jānodrošina ciešāka saite starp IAP noteiktajiem mērķiem un IA indikatoru pārskatos atspoguļotajiem indikatoriem.

4. IA indikatoru pārskats

Latvijā jau vairākus gadus tiek gatavoti Ilgtspējīgas attīstības indikatoru pārskati. Šie pārskati palīdz novērtēt Latvijas Ilgtspējīgas attīstības pamatnostādņu efektivitāti un identificēt jaunajās pamatnostādnēs aktualizējamus jautājumus. Indikatoru pārskati ir pieejami Vides, ģeoloģijas un meteoroloģijas aģentūras mājaslapā.

4.1. Agregētie indikatori

Pasaulē ir izstrādāti vairāki agregētie indeksi, kuru mērķis ir paplašināt un apkopot vides, sociālos un ekonomiskos indikatorus vienotā shēmā, kas atvieglo novērtēt progresu ceļā uz ilgtspējīgu attīstību. Bez tam pastāv arī virkne citu indeksu, kuri raksturo dažādus ilgtspējīgas attīstības segmentus, vai cenšas dot kopēju raksturojumu ceļā uz ilgtspējīgu attīstību. Šādi indikatori tiek izmantoti arī nacionālo IA stratēģiju ieviešanas izvērtēšanai. Tā piemēram, Igaunija un Slovēnija savās nacionālajās IA stratēģijās atsaucas uz Cilvēces attīstības indeksu, Ekoloģisko pēdu u.c. rādītājiem.

Viens no tādiem indeksiem Latvijā ir Stratēģiskās analīzes komisijas veiktais pētījums, kas publicēti izdevumā "**Dzīves kvalitāte Latvijā**". Šajā pētījumā tiek analizēta materiālā labklājība, nodarbinātība, ienākumi, mājokļa apstākļi u.c. sociālie un ekonomiskie rādītāji. Taču nepietiekama uzmanība tiek pievērsta vides rādītājiem. Šī pētījuma autori norāda, ka Latvijā uzlabojas dzīves kvalitātes objektīvie rādītāji, ienākumi, algas, nodarbinātība, pirktpēja un sociālie pakalpojumi.

Vēl viens līdzīgs rādītājs ir **Tautas attīstības indekss** - TAI (*Human development index*), ko veido ANO Attīstības programma. TAI veido vairāku indikatoru (dzīves ilgums, izglītība (kas sevī ietver pieaugušo lasītprasmi un vidējo izglītošanās periodu), kā arī ienākumus uz vienu iedzīvotāju) kopums. Latvijas vieta TAI ir mainīga:

Gads	Vieta
2002	53
2003	48
2004	50
2005	48
2006	45

Latvijas savas pozīcijas TAI pēdējo 5 gadu laikā ir būtiski uzlabojusi, jo palielinājies jaundzimušo paredzamais mūža ilgums (71,8 gadi), salīdzinoši strauji audzis iekšzemes kopprodukts un izglītības līmenis valstī.

Ekoloģiskās pēdas nospiedums ir dzīvesveida mērvienība, kas parāda, cik liela zemes platība ir nepieciešama, lai apmierinātu mūsu ikdienas vajadzības. Ekoloģiskā pēda parasti tiek izteikta hektāros uz vienu iedzīvotāju. Šis rādītājs parāda to zemes platību, kas nepieciešama pārtikas, mājokļa, mobilitātes un citu vajadzību apmierināšanai, kā arī zemes platību, kas nepieciešama, lai cilvēku radītais piesārņojums un atkritumi tiktu absorbēti vidē. Pasaulē vidēji uz vienu iedzīvotāju ir pieejami 2,2 ha. Latvijas vidējais ekoloģiskās pēdas nospiedums pēc 2001.gada datiem bija 4,4 ha uz cilvēku, taču pēc 2003.gada datiem tas ir samazinājies līdz 2,3 ha uz cilvēku (skatīt tabulu). Šis samazinājums pamatā ir saistīts ar izmaiņām metodikā, ko pielieto *Living planet report* veidotāji – *WWF, Global footprint network* un *ZSL*.

Gads	Iedzīvotāju skaits (miljonos)	Kopējā ekoloģiskā pēda uz vienu iedzīvotāju, hektāros	Pārtika un koksne (aramzeme, ganības, meži, zvejas teritorijas)	Enerģija (CO ² emisijas, enerģētiskā koksne)	Apbūvētā teritorija	Kopējā bioietilpība (aramzeme, ganības, meži, zvejas teritorijas)	Ekoloģiskais deficīts
1999	2.4	3.43	2.25 (1.43, 0.11, 0.6, 0.11)	1.02 (0.96, 0.05)	0.07	4.56 (1.38, 0.23, 2.79, 0.09)	-1.14
2001	2.4	4.4 (2,81) ¹⁴	3.3 (0.9, 1.3, 0.98, 0.14)	1.0 (0.88, 0.13)	0.06	6.5 (1.97, 0.19, 4.21, 0.09)	-2.1
2003	2,3	2.59	2,04 (0.87, 0.91, 0.16, 0,1)	0,59 (0.45, 0.04)	0.06	6.6 (2.06, 0.2, 4.21, 0.09)	-4

Ekoloģiskās pēdas nospiedums ir mērīts arī vairākās Latvijas pilsētās. Valkas pilsētas iedzīvotāja ekoloģiskā pēda ir 2,7 ha uz iedzīvotāju, bet tās bioietilpība ir tikai 0,2637 ha uz iedzīvotāju¹⁵. Savukārt Olaines pilsētas ekoloģiskā pēda ir 3,1 ha¹⁶ un Jelgavas pilsētai tā ir 5,4 ha uz vienu iedzīvotāju¹⁷.

Latvijas ekoloģiskā pēda ir salīdzinoši maza (ES vidēji 4,8 ha uz cilvēku) un tas ir galvenokārt pateicoties tam, ka Latvija lielā mērā izmanto atjaunojamus energoresursus (bidroenerģiju elektrības ieguvei un biomasu apkurei). Taču lielāko īpatsvaru Latvijas ekoloģiskajā pēdā dod ganības (0,91 ha), aramzemes (0,87 ha) un fosilās degvielas sadegšanas rezultātā radītās CO² emisijas (0,45 ha). Tas nozīmē, ka lielākā slodze uz vidi Latvijā veidojas tieši no pārtikas preču patēriņa. Ganības parāda to zemes platību, kas nepieciešama dzīvnieku audzēšanai gaļas, ādas, vilnas, piena un citu dzīvnieku izcelsmes produktu ieguvei. Savukārt aramzeme parāda to zemes platību, kas vajadzīga graudaugu, kokvilnas, pārtikas eļļas, lopbarības un citu pārtikas preču saražošanai, kā arī teritoriju, kas nepieciešama atkritumu noglabāšanai un absorbēšanai.

Materiālu plūsmas rādītāji - dabas resursu patēriņš lielā mērā ir saistīts ar mūsdienu sabiedrības labklājības līmeni. Taču vides ekonomikas uzdevums ir atsaistīt ekonomisko attīstību no resursu patēriņa un ar to saistīto resursu izsmelšanu un vides piesārņošanu. Resursu plūsmas indikatori palīdz labāk saprast atjaunojamo un neatjaunojamo resursu kustību ekonomikā un ar to saistītās vides problēmas. Latvijā resursu plūsmas analīzi par 2002. un 2005.gadiem ir veikusi Latvijas vides, ģeoloģijas un meteoroloģijas aģentūra.

Resursu plūsma tiek izteikta ar vairākiem rādītājiem:

- *Dabas resursu tiešo ieejošo plūsmu (DMI)* veido resursu ieguve valstī un imports. 2002. gadā DMI Latvijā bija 40,5 milj. tonnas; imports sastādīja 22% no DMI, bet 2005.gadā tā bija pieaugusi līdz 47.3 milj. tonnu, arī importam pieaugot līdz 34.6%. Salīdzinot Rietumeiropas valstu 1999.gada vidējo rādītāju 15 t/iedz., Latvijā **DMI ir relatīvi augsts** – 17,4 t/iedz.
- *Resursu produktivitātes* indikatori parāda iekšzemes kopprodukta daudzumu, kas radīts, izmantojot noteiktu resursu daudzumu (IKP/DMI); sasniedzot augstāku resursu produktivitāti (piemēram, lielāku pievienoto vērtību, kas rodas apstrādājot un/vai izmantojot vienu tonnu resursu), tiek panākta augstāka dematerializācijas pakāpe. Resursu produktivitāte Latvijā 2002.gadā bija 243 EUR/t, kas ir **ļoti zems rādītājs**,

¹⁴ Pēc 2006. gada metodikas.

¹⁵ Ģirts Putnis, „Valkas pilsētas ekoloģiskās pēdas nospiedums”, maģistra darbs, RTU, Enerģijas un Elektroenerģijas fakultāte, Vides aizsardzības un siltuma sistēmas katedra, 2004, 84 lpp.

¹⁶ Poļina Ponomarjova, „Olaines pilsētas ekoloģiskās pēdas nospiedums”, maģistra darbs, RTU, Enerģijas un Elektroenerģijas fakultāte, Vides aizsardzības un siltuma sistēmas katedra, 2004, 72 lpp.

¹⁷ Ilze Stabulniece, „Jelgavas iedzīvotāja ekoloģiskais pēdas nospiedums”, Jelgava, 2004

salīdzinot ar Rietumeiropas valstīm, kur tā vidēji ir 1200 EUR/t, bet 2005.gadā tā bija vēl vairāk samazinājusies līdz 211 EUR/t.

- *Resursu intensitāte*, kas raksturo resursu patēriņu uz IKP vienību (DMI/IKP), Latvijā 2002.gadā bija **salīdzinoši augsta** – 4 kg/Ls, bet 2005.gadā tā palielinājās līdz 4,7 kg/Ls.

Vides ilgtspējības indeksu (*Environmental Sustainability Index*) veido Pasaules Ekonomikas forums un Jēlas universitātes Vides tiesību un politikas centrs. Šis indekss apvieno 76 indikatorus, kas sagrupēti 25 grupās par dažādām jomām (dabas resursu krājumi, vēsturiskais un pašreizējais piesārņojums, vides pārvaldība, sociālā kapacitāte u.tml.). Latvija 2002.gadā šajā rādītājā bija ierindota augstajā 10. vietā ar 63 punktiem, bet 2005.gadā 15. vietā ar 60,4 no 100 iespējamajiem punktiem. Šie labie rādītāji Latvijai ir sasniegti pārsvarā pasīvas darbības rezultātā, pateicoties iedzīvotāju skaita samazinājumam un rūpnieciskā piesārņojuma kritumam, salīdzinājumā ar padomju periodu. Taču Latvijā ir arī salīdzinoši labi vides veselības rādītāji, bet izteikti negatīvi ir atkritumu apjoma un patēriņa pieauguma tempi un Latvijas dalība globālajos vides aizsardzības procesos.

Vides risku indeksu (*Environmental vulnerability index*) veido ANO Vides Programma kopā ar Dienvidu Klusā okeāna lietišķās ģeozinātnes komisiju (SOPAC). Šis indekss ir veidots ar mērķi norādīt uz tiem vides riskiem, kas varētu apdraudēt ilgtspējīgas attīstības mērķu sasniegšanu. Latvija šajā indeksā ir ievietota viegli ievainojamo valstu vidū un kā vārīgākās jomas ir norādītas:

- *jūras temperatūras svārstības* pēdējos 30 gados, kas var novest pie izmaiņām jūras straumēs, ūdens līmenī, laikapstākļos un klimatā, negatīvi ietekmējot gan ekosistēmu, gan cilvēku vidi.
- *zemienes* – Latvija ir salīdzinoši līdzena valsts ar lielu daļu teritorijas, kas nepārsniedz 10m augstumu virs jūras līmeņa. Līdz ar to ir vairāk pakļauta plūdiem un piesārņojumam, kas veidojas ūdens notecēs.
- *jūras ekosistēmu disbalanss* parāda ekosistēmu stresu - trofiskā līmeņa izmaiņas, kas norāda uz biomasas un trofiskās struktūras defektiem. Tas var novest pie kādas sugas vai parazītu pārmērīgas izplatības, atsevišķu sugu monopolu veidošanās un atsevišķu ekosistēmas elementu izzušanas.
- *vides atvērtība* ir izteikta importētās produkcijas (fiziskā, ķīmiskā vai bioloģiskā) apjomā uz kopējo teritoriju. Latvija ar lielu importa īpatsvaru (vietējais patēriņš un tranzīts) ir pakļauta invazīvo sugu, slimību un ģenētiski modificētu organismu nonākšanai vidē. Kravu pārvadāšana arī saistās ar fizisko piesārņojumu, kas var nonākt vidē avāriju vai noplūžu gadījumā.
- *Degradētās teritorijas* – norāda degradēto teritoriju (tādas, kas pašas nespēj atjaunoties) īpatsvaru valstī. Degradācijas veidi var būt ūdens un vēja erozija, ķīmiskais piesārņojums un fiziskie bojājumi, kā arī lauksaimniecības un mežsaimniecības radītie postījumi. Tā rezultātā var veidoties ekosistēmu segmentācija, kas noved pie bioloģiskās daudzveidības samazināšanās, augsnes kvalitātes, izturības pret dabas parādībām un vides pielāgošanās spējas pasliktināšanās.

4.2. Ilgtspējīgas attīstības izvērtējums

Ilgtspējīga attīstība parasti tiek izteikta kā ekonomikas, vides un sociālās sfēras mijiedarbība un šo trīs jomu kapitālu summa. Šajā sadaļā ir sniegts NVO skatījums uz ilgtspējīgu attīstību Latvijā caur šo trīs ilgtspējīgas attīstības kapitālu prizmu, izmantojot 2. IA indikatoru pārskatu, Latvijas Tūkstošgades mērķu sasniegšanas ziņojumu un citus statistiskos materiālus.

4.2.1. Ekonomika

Latvijā ir raksturīgi augsti investīciju tempi un arī IKP uz vienu iedzīvotāju aug ļoti strauji. Taču reģionālās atšķirības IKP līmenī vēl joprojām ir lielas un pat palielinās. Ekonomikā dominē pakalpojumu sfēra un ražošanas preces pamatā tiek importētas, tādējādi radot negatīvu eksporta – importa bilanci.

Darba produktivitātes pieaugums ir lēns. Taču gandrīz visās nozarēs pieaug nodarbināto skaits, bet pēdējos gados ir ievērojama darbaspēka emigrācija. Dažās nozarēs arī raksturīgs darbaspēka deficīts.

Lai arī dabas resursu produktivitāte katru gadu palielinās, tā vēl joprojām ir 4-5 reizes zemāka nekā ES-15 valstīs. Pēdējos piecos gados vērojams dabas resursu tiešā patēriņa un ieejošās plūsmas pieaugums, īpaši neatjaunojamajiem resursiem. Atjaunojamo energoresursu īpatsvars primārajā energoresursu bilanci un elektrības ražošanā ir salīdzinoši augsts, bet pastāv potenciāls arī tālākai attīstībai. Palielinās transporta plūsma, radot papildus slodzes uz vidi. Raksturīga arī ļoti zema mājokļu energoefektivitāte.

4.2.2. Dabas kapitāls

Koksnes resursu apjoms nav samazinājies, jo koksnes ieguve nepārsniedz koksnes ikgadējā pieauguma apjomus. Nepieciešams veicināt dabai draudzīgu mežsaimniecības metožu plašāku pielietojumu mežsaimniecībā. Bioloģiskajai daudzveidībai nozīmīgākie (vecie un bioloģiski daudzveidīgie) meži ir fragmentēti un to stāvokli nepieciešams uzlabot, veicot to konsolidāciju, integrēšanu kopējā ekoloģiskā tīklā un īstenojot biotehniskos pasākumus. Ievērojamas dabisko meža biotopu platības joprojām nav apzinātas, īpaši privātajās zemēs. Meža veselības stāvoklis uzskatāms par labu.

Valsts iegulda lielus līdzekļus dzeramā ūdens un notekūdeņu attīrīšanā, taču pēdējā laikā nav būtiski samazinājies virszemes ūdeņos novadītais slāpekļa un fosfora apjoms, kā arī nitrātu un fosfātu koncentrācijas Rīgas jūras līcī nav būtiski mainījušās. Vēl joprojām lielākajā daļā Latvijas teritorijas dzeramā ūdens kvalitāte neatbilst prasībām. Reņģu un mencu populācijas Baltijas jūrā ir ievērojami samazinājušās, bet brētliņu populācijas atjaunojas.

Latvijā ir liels piesārņoto un potenciāli piesārņoto vietu skaits, taču tās tiek apzinātas un rekultivētas. Sadzīves atkritumu apjomi pamazām palielinās, taču samazinājies bīstamo atkritumu apjoms. Atkritumu otrreizējā pārstrāde vēl joprojām ir zemā līmenī, bet turpina palielināties.

Kopš 1995.gada ūdens resursu ieguve un patēriņš ir samazinājies par 40%. Pēdējo 10 gadu laikā derīgo izrakteņu ieguve ir četrkārtšojusies, bet krājumi vēl joprojām ir pietiekami. Lauksaimniecībā izmantojamo augšu potenciālā auglība ir apmierinoša un nepasliktinās.

Latvijā ir salīdzinoši neliels aizsargājamo teritoriju īpatsvars un bioloģiskās daudzveidības saglabāšana ārpus īpaši aizsargāmām dabas teritorijām ir nepietiekama. Lauku putnu indekss, kas ir viens no nozīmīgākajiem rādītājiem bioloģiskās daudzveidības raksturošanai lauksaimniecības zemēs, samazinās, to ietekmē divi pretēji procesi - lauksaimniecības intensifikācija un lauku zemju aizaugšana.

Salīdzinājumā pret 1990iem gadiem SEG emisijas un gaisa piesārņojums ir ievērojami samazinājies un pēdējos 5 gados stabilizēties. Taču cieto daļiņu PM10 koncentrācija gaisā ir nemainīgi augsta. Samazinās dzīvsudraba, bet pieaug svina izmešu apjoms.

4.2.3. Sociālais kapitāls

Lai arī Latvijā ir ļoti zems paredzamais vidējais mūža ilgums, veselības jomā ir vērojamas vairākas pozitīvas tendences. Pēdējo 10 gadu laikā ir samazinājusies bērnu un zīdaiņu mirstība, kā arī nedzīvu dzimušo bērnu skaits. Tāpat samazinās tuberkulozes, ērču encefalīta un seksuāli transmisīvo slimību slimnieku skaits. Pēdējo 5 gadu laikā samazinās arī ikgadējo jauno HIV gadījumu skaits. Pēdējo 10 gadu laikā būtiski samazinājies pašnāvību skaits, mirstība no vardarbības un kopējais uz ceļiem bojāgājušo skaits. Taču mirstība no

asinsrites slimībām un audzējiem pēdējo 10 gadu laikā ir praktiski nemainīga un vēl joprojām ir salīdzinoši augsts negadījumos bojā gājušo bērnu skaits.

Iedzīvotāju ienākumu līmenis pastāvīgi pieaug, bet tai pašā laikā pastāvīgi palielinās nabadzības riska indekss un ienākumu atšķirības (polarizācija) starp bagātājiem un nabadzīgajiem pastāvīgi palielinās. Ar katru gadu arī pieaug pārtikas izdevumu īpatsvars patēriņa grozā, kas neliecina par labklājības uzlabošanos. Bet Latvijā ir salīdzinoši neliels absolūtā nabadzībā dzīvojošo skaits, taču liels cilvēku skaits, kas dzīvo tuvu nabadzībai.

Pieaug to bērnu skaits, kuri nemācās un neiegūst pamatizglītību. Taču tai pašā laikā studentu skaits augstskolās katru gadu pieaug. Pieaug arī valsts finansējums izglītībai un zinātnei un skolēnu izglītības kvalitāte.

Latvijā ir salīdzinoši zema mājokļa vidējā platība, bet tai ir tendence palielināties un palielinās arī dzīvojamā fonda labiekārtošana.

Latvijā vēl joprojām pastāv dzimuma nevienlīdzība. Sievietēm ir zemāka vidējā bruto darba samaksa un nodarbinātības līmenis. Ļoti zems ir sieviešu īpatsvars politikā / ievēlētajos deputātos un uzņēmumu vadošajos amatos. Taču nabadzības riska indeksā nav būtiskas atšķirības starp sievietēm un vīriešiem. Bet vīriešiem ir izteikti zemāks mūža ilgums.

4.3. Secinājumi

- Latvijas ekonomisko izaugsmi lielā mērā nodrošina resursu ietilpīgās nozares, tomēr pastāv arī būtiska atkarība no resursu importa, īpaši fosilās degvielas, būvniecības izejvielu un metāla konstrukciju materiāliem.
- Latvijā uzlabojas dzīves kvalitātes objektīvie rādītāji, ienākumi, algas, nodarbinātība, pirktpēja un sociālie pakalpojumi.
- Pēdējo gadu laikā Latvijā ir pieaudzis dabas resursu patēriņš un resursu tiešā ieejošā plūsma. Lai sasniegtu Rietumeiropas rādītājus, Latvijai resursu izmantošanas efektivitāte jāpalielina vismaz piekārtīgi.
- Ūdeņu kvalitāte Latvijā joprojām ir neapmierinoša. Palielinās atkritumu apjomi, bet otrreizējā pārstrāde „pieklībo”.
- Ievērojami samazinājušās, bet pēdējos gados stabilizējušās, SEG emisijas un gaisa piesārņojums, izņemot sīkputekļu PM 10 koncentrāciju Rīgā, kas pārsniedz pieļaujamās normas.
- Uzlabojumi ir vērojami veselības aprūpē un izglītībā.
- Pastāv ievērojamas reģionālās atšķirības ienākumu un nodarbinātības ziņā. Joprojām ir liela dzimumu nevienlīdzība un palielinās sociālā noslāņošanās.